

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Yayıncı
Doğan Burda
Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş.

İcra Kurulu Başkanı
Mehmet Y. Yılmaz

Tüzel Kişi Temsilcisi ve Yayın Direktörü
Murat Köksal

Yayın Yönetmeni
Özcan Yüksek

Yazı İşleri Müdürü
Hüseyin Keçe

Hazırlayan
Görkem Kızılkayak

Araştırma Editörü
Kemal Tayfur

Dergi Yapım
Nazlı Kurt

Fotoğraf Editörü
Sinan Çakmak

Görsel Yönetmen
Tunç Erkoç

Sayfa Yapım
Bahadır Erşık

Harita
Özgür Teke

Katkıda Bulunanlar
İbrahim Baştuğ (Türkçe)
Necdet Sakaoğlu (Bilimsel Danışman)
Metin Keskin

Kapak Fotoğrafı
Fatih Özenbaş / Koza Han, Bursa

Baskı ve Cilt
Le Color / Levent Print City
Tel: 0212 637 15 30

© Temmuz 2010. Her türlü kullanımı izne tabidir. Tamamen veya kısmen, kaynak gösterilerek dahi kopyalanamaz.

Osmanlı Çarşıları Atlası

Çarşıların seçiminde 17. yüzyılda yaşayan ünlü gezginimiz Evliya Çelebi'nin *Seyahatname'sini* esas aldık. Evliya Çelebi'nin not ettiği Osmanlı çarşıları arasında bedesten, kapalıçarşı, arasta gibi yapılarını büyük ölçüde koruyanları ayıkladık. Çarşı yapılarının özgünlüğü korunamasa da geleneksel üretimlerini bugüne taşıyabilmiş kent çarşılarını bu seçkiye dahil ettik. Sonuçta elinizde gördüğünüz atlas ortaya çıktı. Atlasta ancak 26 geleneksel Osmanlı çarşısına yer verebiliyoruz. Yer sıkıntısı nedeniyle elediğimiz çarşıları Atlas dergisinin ekinde bulabileceğiniz "Osmanlı Çarşıları Haritası"na işledik.

Özellikle belirtmek isteriz ki tarihçi yazar Necdet Sakaoğlu'nun desteği olmasaydı, Osmanlı çarşıları listesinin sağlıklı bir şekilde oluşturulması ve bu atlasın kısa sürede yayına hazırlanabilmesi mümkün olmazdı. Atlas derg'i olarak kendisine içten teşekkürlerimizi sunarız.

Elinizde tuttuğunuz "Osmanlı Çarşıları Atlası", Tarihi Kentler Birliği ve ÇEKÜL Vakfı'nın işbirliğiyle Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin 2-4 Temmuz 2010 tarihleri arasında Bursa'da gerçekleştireceği "Uluslararası Osmanlı Coğrafyasında Çarşı Kültürü Sempozyumu"nda bilim insanlarına dağıtılacak.

Geleneksel Meslek Örgütlenmeleri ve Anadolu Çarşıları

Nerdet Sıknoğlu

Zanaatkâr sözcüğü, olası-lıkla Arapça “sinaat”tan (tek-nik işler) Türkçeye yerleş-miştir. Maddi gereksinimleri karşılayan her türlü işe deni-yordu. Aynı anlamda, Arap-ça “hırfet” (iş, meslek) söz-cüğü de kullanılıyordu. Bu işleri yapanlara da zanaatkâr, hırfetçi (daha eskilerde he-rif) deniyordu.

İşinin değerine düşkünlük konusunda Müslüman veya gayrimüslim ustalar arasın-da fark yoktu. Hatta inanç dışında hiçbir farklarının bu-lunmadığını vurgularcasına, aynı loncaya mensup ayrı inançlardan zanaatkârların giyimleri aynıydı.

Her esnaf kesiminin giyim

kuşamı meslek, bölge ve ge-çim koşulları bileşkesinde aşağı yukarı benzese de dik-katle bakıldığında; renk seçi-minden, giysi parçalarından mesleğin ipuçları yakala-nırınış. Örneğin Ege yöresi-nin kunduracıları, püsküllü kalpaklarına ince sarık do-lar, yollu pamukludan hafif ve uzun entari, kısa mintan, ayaklarına da mest, siyah pa-buç giyerlermiş.

Ankaralı tüftik dokuyucu-su, başına ince beyaz pamuk-ludan sarık sarar, kırmızı-beyaz-siyah çubuklu yele-ğini gelişigüzel ilikler; aynı kumaştan uzun entarisinin bel kesimine şalı kuşak sarar; gök inavisi ya da parlak yeşil

Fütüvvetname denen ve Ahîîğe göre bütün esnaf kesimlerinin uymaları gereken kuralları içeren kitaptan: "... Kalfalığın bir şartı ve kuralı da üstadlarına daima hizmet etmektir. Kalfasına harçlık vermek ve onu nâzîde muhtaç etmek de ustasının görevidir. Kalfa ve usta birbirlerine daima tatlı dil ile hitap etmelidir..."¹, "... Nalbantlık ilmini (zanaatını) Cebrail peygambere, peygamber Hz. Ali'ye öğretmiş, Hz. Ali de bu mesleği mesleğin piri olan Ebu Kasım Sîmanî'ye öğretmiştir. İşte o zamandan beri ustadan ustaya devam edegelmektedir..."²

sahtasının üzerine koyu renkli cüppe, ayaklarına da burnu kıvrık kırmızı pabuç giymiş.

Engürü şalı dokuyanlar, İzmir modası, püsküllü feslerine sarık sarıp

kravaze yakalı tek renk ipek uzun entarileri, yumuşak keçi derisinden lapçinleri (bağcıklı potin); Amasyalı zanaatkârlarsa İstanbul modası mavi püsküllü fesleri;

çizgili kutni mintan, damalı ipek yelek, ince abadan cepken, körüklü şalvarları ile tanınırlarmış.

Bu renkli ve ilginç dünyaların emekçilerinin kendi zanaatlarındaki ilkeleri, yapılageleni en özenli ve temiz üretmeyi sürdürmekti. Aralarında, buluşları, yaratıcılığı, daha yüksek kaliteyi hedefleyenler olmuştur ki bunlar birer sanatkârdı kuşkusuz.

Eski zanaatkâr ve esnaf kesimlerini kendi işlerine ısındıran önemli olgular, çalışma organizasyonlarındaki çarşı, arasta, bedesten, kapalı çarşı gibi rasyonel iş ve ticaret mekânları, bu mekânları kuran, onaran, sürekli ayakta tutan vakıf kurumları, denetleyen meslek ve kamu örgütleri, mesleği sevdiren ve meslektaşlar arası kaynaşmayı sağlayan güzel

gelenekler vardı.

Dikkate değer bir olgu da vakıfsisteminin zanaatkârlara sağladığı dolaylı destek veya vakıf kurumlarıyla zanaatlarla kent imarları arasındaki uyumlu bağdı. Asıl amacı insanları sürekli iyilik ve hayır kaynağı olacak yatırımlara yönlendirmek olan vakıf kavramının birinci sırada hedefi imardı.

Fütüvvet ve Ahîler...

Esnaf ve zanaatkârların ilkel üretim ve satıcılıklarını, 14. yüzyıldaki kimliği ve disipliniyle 20. yüzyıla kadar sürdürdükleri ileri sürülemez. Devlet yapısında, asker ocaklarında, medrese ve tekkelerde yaşanan olumsuz süreçlere koşut bir durum, esnaf ve zanaatkârlar için de söz konusu olmuştur. Özellikle üretim hilelerinden ve

fahiş fiyattan yakınma daima olagelmıştır.

İlk Türkçe Fütüvvetname'yi çeviren ve yazan Yahya bin Halil, önsözünde: "Şöyle gördüm ki fütüvvet ehli şaşkın olup yanlışlara saptılar. Aymazlık yolunun yolcuları oldular. Kurtuluşu bırakıp bid'atlere uğradılar ve şehvetleri her şeye üstün geldi. Çok mal ve para edinme yolunda kavgaya ve çekişinelere

koyuldular. Gökten inen sofraya haram lokma koydular. Miskinlik yerine benliği, fütüvvet yerine kemliği ve yavuz işe varmayı, ibadet yerine de fesadı koydular."

15. yüzyıl sonlarına doğru ekonomik darboğazlara girildiğinde, iş ahlakından sapmalarda da artma eğilimi açık. Bir zanaat kolunda çalışanlarla iş kapasitesinin denk olmayışından doğan

temel sorunsa geçim darlığıydı ve bu, işkollarının geleneksel dayanışmalarını da kırıyor; sürtüşmeler başlıyor; o zamanların ifadesiyle “marifetin yerine kavgalar ve çekişmeler” oluyordu.

Çarşı pazar dünyalarını gözlemleyen Evliya Çelebi ise paşmakçı ve tuhafiyeci esnafının müşterileri kandır- mak için yeminler ettiklerini, bir pabucu beş akçe kârla

satmaya razı olmadıklarını, bir alay bıyığı tıraş, gözle- ri sürmeli insafsız kavim ol- duklarını, müşteriye kan ağ- latıp her birini şeytan gibi çarptıklarını anlatır.

Loncalar, Gedikler

Eski usta ve kalfaların geleneksel üretim koope- ratifleri ve dayanışma der- nekleri loncalardı. İtalyan- ca “loggia”dan Türkçeleşen

sözcük, “loca”yla aynı kök- ten; ortak anlamları da “oda”dır. Günümüzde “mes- lek odaları” diyoruz.

Osmanlı Devleti ile ticari ilişkileri olan Venedik, Ce- nova, Ragusa ve Fransa uy- ruklu tüccarların, Galata’da ve Türk liman kentlerindeki ticari temsilcilikleri loggia ve loca olduğundan onlar- la ticari ilişkilerde bulunan, yerli Türk esnaf da lonca adını benimsemiş. Bu söz- cüğün geçtiği en eski belge, Bursa esnafıyla ilgili ve 1632 tarihli’dir.

Eski fütüvvel-ahilik gele- nekleri uyarınca her lonca’yı ilgili esnaf kesiminin seçti- ği, “şeyh” denen bir başkan yönetir, şeyhe, yine esnafça seçilen “eski”ler (ihtiyarlar heyeti) danışmanlık ederdi. Daha alt düzeyde de esnafı kontrol eden “yiğitbaşı”lar,

“nizam ustaları”, “kethüda”lar bulunurdu. Lonca yönetici- leri en çok, “gedik” nizamı- na yani sabit esnaf ve tezgâh sayısının (kadronun) de ğiş- memesine, kalitenin korun- masına dikkat ederlerdi. An- cak gedik sınırlaması olma- yan esnaf kesimleri de lonca

oluşturmaktaydı.

Gedikse bir tür tekel hakkı demektir. Her kentteki, mal ve eşya imalatı, bunların pazar- lanması • çevrenin gereksini- mini karşılayacak sayıda “ge- dik” yani tezgâh, dükkân/sa- lış yeri ve çalışan sayısı ile ve kadı (yarğıç) onayıyla sınırlı

tutuluyordu. Kahvecilik, en- fiyecilik, tütüncülük, aktarlık dahi gedik nizamına bağlıydı.

Anadolu Çarşıları

En eski çarşılarımızın merkezi bir cuma camisinin çevresinde, meslek ve zana- at işyerlerinin bir sıra ya da

karşılıklı sıralandığı arastalardan teşekkül ettiğini bil-meyenimiz yoktur. Bu tüm-leşik (entegre) sistemin bo-zulup, parçalanmamış ör-neklerinden ancak birkaçı 1950'lere ulaşabilmiştir.

Bursa'nın, Beypazarı'nın, Edirne'nin, Kastamonu'nun, İskilip'in, Urfa'nın iyi kötü korunmuş eski çarşıları hâlâ var. Eksik olan bunlara dönük çalışmalardır. Der-li toplu çarşı çalışmalarını

Gündüz Öndeş'in, Mustafa Cezar'ın ve daha birkaç araş-tırmacının kitaplarında, pek çok da makalede bulabiliyo-ruz. Unutmamalı ki eski bir kent için çarşı, tarihinin baş-ladığı yerdir. Kentlerin çekir-diği, ya yolların kavşağında; ya doğal bir limanın kıyısın-da teşekkül eden çarşılar-dı kuşkusuz. Bundan dola-ya, çarşısından önce kurulan kent yoktur diyebiliriz.

Dört yönlü alınsatım

yeri anlamındaki "çarşı" söz-cüğü, Farsça "çihar/ çar" (dört), Arapça "suk" (alım satım- pazaryeri) sözcükle-rinin kaynaşmasından "çar-su": Türkçede de çarşı olmuş. Farsça-Türkçe Burhan-ı Ka-atı sözlüğünde, "çarsu"dan bozma çarşı için "dört köşeli demek olup, dört taraftan gi-rilip çıkılan ticaret yeri" açık-laması vardır.

Osmanlı Devleti'nin şer'i ve resmi belgelerinde çar-şı yerine "suk-ı sultani" ge-çerse de bu deyim, günde-lik yaşamda pek kullanılma-mıştır. İstanbul'daki Kapalı-çarşı (Çarşı-yı Kebir) Türk İslam dünyasının gerçekten de en büyük alışveriş mer-kezi olmuştur. Suk-ı sultani ya da sultan çarşısının şer'i hukuk açısından özel bir an-lamı vardı. Çünkü bu çarşı-larda, esnaf temsilcileriyle

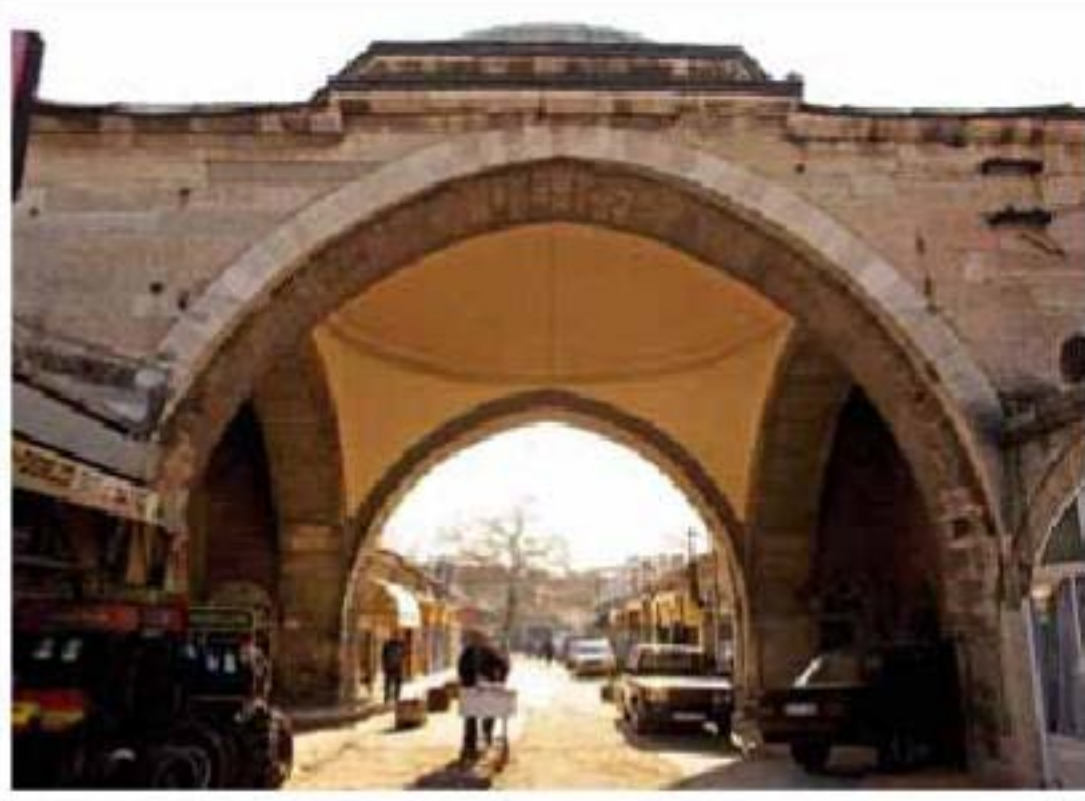
görüşerek narh (fiyat) belir-leyen; kurallara uymayanla-rı cezalandıran kadı ve otur-duğu bir mahkeme; güven-likten, çarşı düzeninden so-rumlu muhtesip ve asesler bulunurdu.

Eski çarşıların dört taraf-lı arastalardan örülü dokula-rı vardı. Şam, Halep, Tebriz, İstanbul gibi başlıca kentler-de merkezi çarşıların sokak-ları genellikle kârgir örtülü, yollara açılan ana ve koltuk

kapıları da demirdendi. Bu çarşılar eski dönemlerde her sabah erken saatte içeriden açılıp akşam hava karanırken yine içerideki bekçi ve kapıcı-larca kapatılıp kilitlenirdi.

Büyük çarşıların

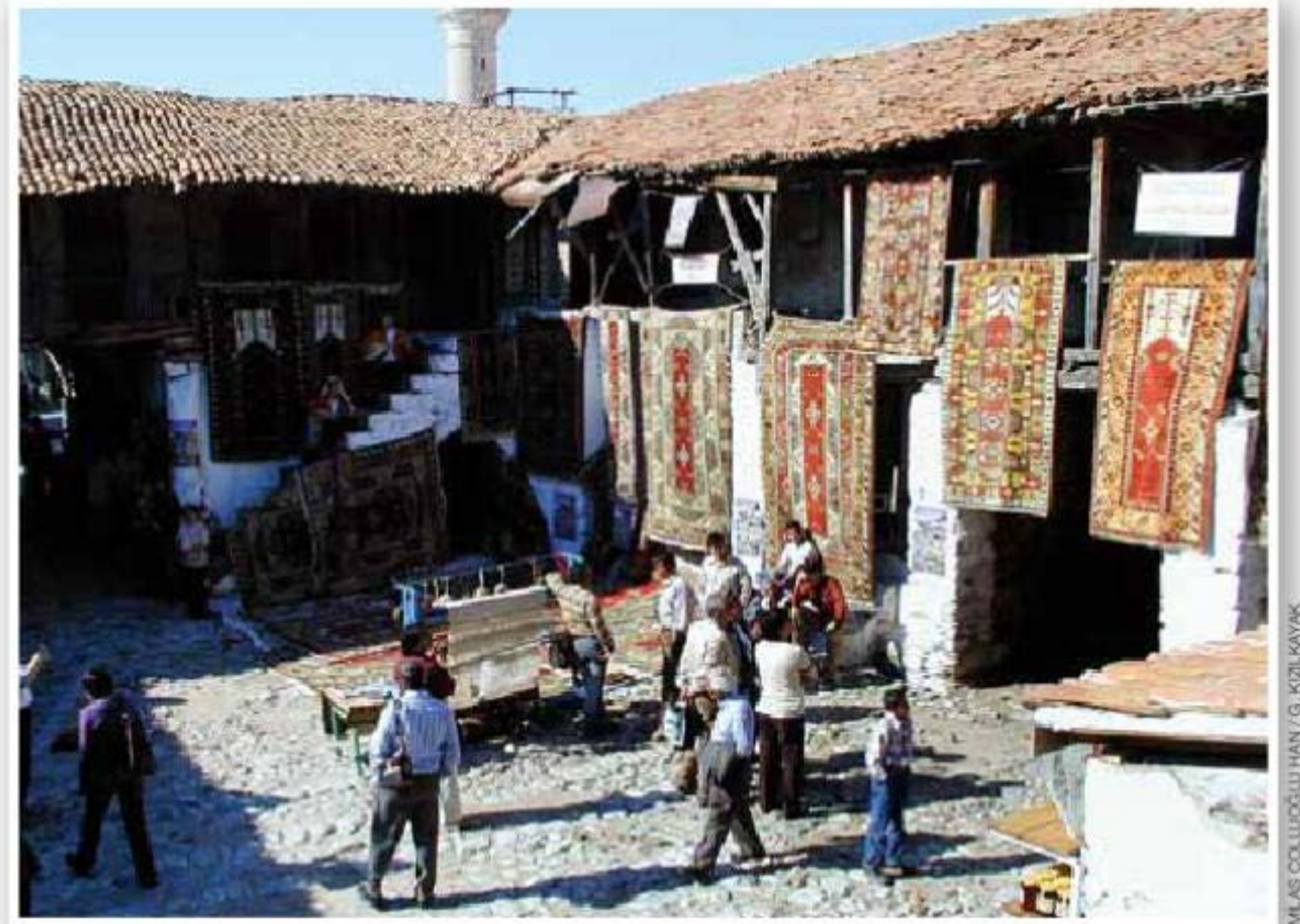
merkezindeki bedesten, daha güvenli bir yapı olup burada mücevherci, altın gümüş satıcıları, kaimbiyo, mezar, müzayede işleri yapan zengin esnaf faaliyet gösterirdi. Saraya ya da kent yöneticisinin konutuna yakın çarşıların çevresinin mezarlıklarla kuşatılmış olması da tesadüf değildi. Esnafın çarşıya gelirken, evlerine dönerken ölümü düşünerek hileye, ihtikâra sapmamaları amaçlanıyordu.

Çarşılarda işyeri birini dükkândır. Benzer ürün veya pazarlamaların yapıldığı dükkân ve işyerlerinin karşılıklı sıralandığı çarşı sokaklarına arasta denirdi. Kapalı çarşılar ve tonozlu arastalarda dükkânlar da tonozlu olur; açılan kepenklerden

yukarıdaki gölgelik, aşağıdaki sergi görevi yapardı.

Üstü açık sokaklarda kâgir, ahşap, kepenkli, pencereci dükkân tipleri görülebilirken, değerli malların satıldığı dükkânlar yangına ve soyguna karşı mutlaka kâgir, kapıları küçük ve demir kanatlı, pencereleri de demir parmaklıklıdır. Eski esnaf ahlakı gereği dükkânların önünde inüşteri celp edecek “mostra” bulundurmamak ayıp hatta günah sayılırdı. Tabaka âdetinin nihayet 150 yıllık bir geçmişinden söz edilebilir.

Arasta sözcüğünün sıralı, saf saf, dizili anlamındaki “raste” ya da hazırlanıp süslenmiş, vitrinlenmiş demek olan “âraste”den Türkçeleştigi tartışmalıdır. Farsçada çarşı anlamında kullanılmayan sözcüğün Türkçede bu anlamı kazanması, dükkânların

karşılıklı ve düzenli sıralarına, özellikle de ordu pazarlarının askeri disiplinle kuruluşlarına bağlanır.

Arastalar hem ürün,

hem pazarlama/satış yerleriydi. Bugünün pasajlarıyla bir ölçüde benzerlikleri kurulabilse de işyeri ve çalışma düzeni, satış ilkeleri ve

örgütlenme bakımından herhangi bir koşulluk yoktur. Arastaların kuruluşu evresi konusunda kesin tarih verilemezse de ancak arasta

yapılanmalarında 13. ve 14. yüzyıllarda, Anadolu'daki güçlü Ahilik, fütüvvet geleneklerinin etkili olduğu kesindir.

Türk çarşılarının, cuma camisi -ki buna cami-i kebir, ulu cami deniyordu- ile bedesten merkez olarak gelişmesi, yöresel organizasyon, gereksinim, tüketim koşullarıyla doğrudan ilişkiliydi. Kent çarşılarında her esnaf kesiminin geleneğine, çalışma ve gedik düzenine göre organize olan, bir veya birkaç sokağı sağlı sollu işgal eden; aynı üretimin yapıldığı veya aynı türden malların satıldığı işyerleri kuruluyordu.

Bütün kentlerde en yoğun iş kolu kavaflık, yani ayakkabıcılık olduğundan Edirne'de Selimiye Camii dış avlusuna bağlı kavaflar (ayakkabıcılar) arastası gibi, anayollar

üzerindeki işlek kentlerde bir büyük çarşı hacminde kavaflar, yemeniciler, çarıkçılar arastası olur; her tezgâhın ustaları kalfaları, adeta geceli gündüzlü çalışır; ürettiklerini dükkânlarının içine dışına hevenk hevenk asarlardı.

Ham deri işleyen ve akarsuya yakın olması gereken debbağlarla; demirciler, bakkırcılar gibi gürültülü, ateşli, isli paslı işkolu arastaları çarşının uç ve uzak noktalarında yer alırdı. Terziler, kumaş satıcıları arasında kebapçı bulunmasını yasaklayan fetvalar vardır.

Kavaflar, köşkerler, yemeniciler, saraçlar, semerciler, nalbantlar bir arastada; kasaplar, kebapçılar, aşçılar başka, manifaturacılar, yorgancılar, takkeçiler, yağlıkçılar, terziler, kürkçüler, kapamacılar dükkânları, yün, pamuk, iplik

satıcıları bir başka arastada faaliyet gösterirdi.

Halk, arasta yerine "iç/içi"derdi. Kavaflar içi, kavaf-lar arastası demekti. Saatçilik, kuyumculuk, çilingirlik gibi zanaatlar, küçük yerleşim-lerde birer ikişer dükkânla diğer arastalar içinde işyeri bulabilirdi. Baharatçılar, ak-tarlar, çubukçu, lüleci usta-ları, sahaflar, kâğıtçılar, daha küçük arastalarda veya birkaç dükkânda iş tutuyorlardı.

Anayollar üzerindeki ker-vansarayların çevresinde de yolculuk gereksinimlerinin karşılandığı arastalar bulu-nurdu ki örneğin Anadolu'da İncesu, Trakya'da Lülebur-gaz, bu başlangıçla kentleş-me sürecini yakalayan yer-lerdendir. Lüleburgaz'da, Sokollu Külliyesi'nin 250 metrelik bir sokağın iki ya-nında sıralanan kavaflar arastası ilginç bir örnektir.

Müstakil arastalar (Edirne

Ali Paşa) olduğu gibi, birbiri-ne bağlı arastalar, orta avlulu bir han içinde kurulu (Kapa-lıçarşı Zincirli Han) gibi yarı arasta yarı han işlevli örnek-ler yanında, bir hayır kuru-muna bağlanan arastalar da vardı.

Vakıf arastaları; işlevi-nin sürekliliği gereği çoğun-ca kârgir inşa edilir; akarıyla cami, medrese, hamam, darüşşifa, imaret, mektep vb hayır kurumları yaşatılır; müteveli, vakıf nazırı ve di-ğer vakıf görevlileri, vakıfna-medeki koşullara göre kira gelirlerini hizmet ve onarım giderlerine sarf ederlerdi.

Bedestenler de bir tür arasta olmakla birlikte, ken-tin en varıl ve daha çok para ve kıymetli emtia alışverişiyle uğraşan zümrenin küme-lendiği, planı ve mimari ya-pısıyla da kısmen farklıydı.

Her sabah esnaf zümreleri kendi geleneklerine göre dua kubbesi altında veya aras-ta avlusunda toplanıp dua ettikten, alışveriş kurallarını yineleyen yiğitbaşını din-ledikten sonra dükkânlarını açarlardı.

Kaynakça: Evliya Çelebi Seyahatnamesi C. 1-10; O. Nuri Ergin, Mecelle-i Unur-ı Belediye, C. 1; M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 1; C. Esad Arseven, Türk Sanatı Tarihi; Mustafa Cezar, Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi, İstanbul, 1985; Güldüz Özdeş, Türk Çarşıları, 1998; Osman Ergin, Mecelle-i Unur-ı Belediye I, s. 575 vd; İstanbul Ticaret Tarihi 1 (haz. A. Kala ve diğerleri), İst. 1997; İstanbul Etnaf Birlikleri ve Nizamları (haz. A. Kala) İst. 1998; E. Erdenem, İstanbul Çarşıları ve Kapalıçarşı, İst., 1965

"Sünnetliklerim izi almak için yıllar önce Koza Hanı'na gelmişim. Üst katlarda bir Yahudi'den alışveriş yapmıştık. İlk kez hanları o gün tanımıştım. Sonra dedemle birlikte, Koza Hanı'na koza getirmiştik. Bu ikinci gelişimde başka bir Koza Hanı ile karşılaşmıştım doğrusu. Bir kızılca kıyamet, dizi dizi büyük küfeler, tellalların bağırışları ve simsiyah feraceli köy kadınları yla başka bir yer gibi geldi bana. El ele sıkışıp pazarlık yaparak kozamızı sattıktan sonra, hemen çarşıya inip alışveriş yapmıştık."

—RAİF KAPLANOĞLU, "GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BURSA HANLARI"

Araştırmacı-yazar Raif Kaplanoğlu'nun "Geçmişten Günümüze Bursa Hanları" adlı makalesinde yazdıkları Bursa'daki geleneksel çarşı kültürünün 1960'lı yıllarda da ne denli canlı olduğunun göstergesi. Bursa kenti Osmanlı dönemi çarşı yapılarının önemli bir bölümünü kaybetmiş. Ancak geriye kalanlar bile Osmanlı coğrafyasındaki çarşıların en zengin örneklerini oluşturuyor. "Geleneksel çarşı" dendiğinde Türkiye'de akla gelen üç kentten biri hâlâ Bursa. Bu üç kentinde ortak özelliği Osmanlı'ya başkentlik yapmış olmaları. Geçmişteki adı "Sultan Çarşısı" olan günümüzde Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin geliştirdiği koruma projesinin adıyla da (Tarihi Çarşı ve Hanlar Bölgesi) anılan Bursa Çarşısı, Zafer Meydanı'nın bulunduğu Balık Pazarı ve Çıra Pazarı'ndan başlayıp, Kayhan ve Tatarlar'a

SULTAN ÇARŞISI, BURSA / BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ARŞİVİ

kadar uzanır. Çarşının güney bölgesi Kapan Hanı'ndan başlayıp Ulu Camii, Orhan Camii, Şerafettin Camii'ne kadar geniş bir alanı kapsar.

Bölgenin en eski ticaret yapısı 14. yüzyılda Orhan Bey'in inşa ettirdiği Emir

Hanı. Bey Hanı olarak da bilinen han, Orhan Gazi Camii ile birlikte Bursa'nın ilk Osmanlı yapılarını oluşturur. Tekstil, hediyelik eşya ve sahaf dükkânlarıyla ticari hayatına devam eden Emir Hanı, günümüzde de Sultan

Çarşısı'nın en önemli yapılarından biri. Yine 14. yüzyıl çarşı yapıları olan Emir Hanı, Kapan Hanı ve Yıldırım Bayezid'in yaptırdığı Bedesten'i 15. yüzyılda yapılan hanlar izledi: Gelincik (Hallaçlar) Çarşısı, Sipahi

Çarşısı, II. Mural döneminde Emir Buhari Vakfı'na gelir getirmesi için yapılan Çukurhan (Kütahya Hanı) ve II. Bayezid tarafından İstanbul'daki camisine gelir getirmek üzere yaptırılan Koza Hanı... Fatih Sultan

Mehmet'in sadrazamı Mahmut Paşa tarafından yaptırılan Fidan Han ve Kara Tirmutuş Paşa'nın oğlu Umur Bey tarafından yaptırılan Tuz Han da bu dönemde yapıldı. "Sultan Çarşısı" adı verilen büyük çarşı 15. yüzyılın

sonlarına doğru şekillendi ve günümüzde Uzunçarşı Caddesi olarak adlandırılan doğu-batı yönündeki ana çarşı eksenini oluşturdu. Bedesten'in çevresindeki çarşıların üstü örtüldü, kapalı çarşı niteliği kazandı.

Çarşı bölgesinin dışında olmasına rağmen 15. yüzyıl-da yapılan bir başka çarşı ya-pısını da anıakta fayda var. Pir Ali oğlu Tüccar Muslihüd-din tarafından inşa ettirilen çarşılı köprü, çarşı yapıları-nın simgelerinden biri. İrgandı Köprüsü'nün dünyadaki benzerleri bir elin parmak-larını geçiyor. En bilineni Venedik'te 16. yüzyıla tarih-lenen Rialto Köprüsü. İrgandı

Köprüsü ve üstündeki çarşı 2004 yılında Osmangazi Be-lediyesi tarafından yapılan kapsamlı onarımın ardından yeniden hizmete girdi.

Kaldığımız yerden, 16. yüzyıl Bursa'sından devam edelim. Sultan Çarşısı, Os-manlıların gelişimine koşul olarak bu yüzyılda daha da zenginleşti. Pirinç Hanı, İpek Han, Tahıl Hanı (Galle Han), Geyve Han bu dönemde

yapıldı.

Evliya Çelebi, Seyahatna-me'sinde 1640 yılında ziya-ret ettiği Sultan Çarşısı'nı şöyle anlatır: "Cümlesi 9 bin dükkândır. Kale gibi dört kapılı bir bedestan-ı azi-mi vardır. Üç yüz dolaptır. Bedestan'ın dört çevresin-deki Kuyumcular Çarşısı bir ulu yolun dört tarafında vaki olmuş serapa kâgir binalar-dır. Gazzazlar Çarşısı, Ka-vukçular Çarşısı, İplikçiler, Bezzazlar, Hallaçlar..."

Sultan Çarşısı 17. yüzyıl-dan itibaren büyük yangınlar ve depremlerle kan kaybet-meye başladı. 1854 depremi ve 1958 yılında yaşanan bü-yük çarşı yangını Bursa'daki çarşı yapılarına ve ticari ha-yata büyük ölçüde zarar ver-di. Gününüzde çarşı bölge-si, Osmangazi Belediyesi ve Bursa Büyükşehir Belediyesi

öncülüğünde konuyla ilgi-li sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerin desteğiyle tekrar eski görkemine kavuşturulmaya çalışılıyor. Kü-tahya Han, Emir Han, İpek Han, Gelincik Çarşısı, Sipahi

Çarşısı, İvaz Paşa Çarşısı, Es-kişehir Hanı, Demirciler Çarşısı, Şadırvanlı Han ve Yoğurt Hanı'nın restorasyon proje-leri bitirildi ve uygulamaya geçildi. Bir yandan onarımlar sürerken diğer yandan

çarşıdaki tarihi özelliği ol-mayan yapıların da cepheleri temizleniyor. Bursalılar her kentle pıtrak gibi biten alış-veriş merkezlerine teslim ol-mamak için Sultan Çarşısı'nı koruyor, sahipleniyor.

"Bütün sultani çarşılarındaki dükkânların toplamı altı bin yedi yüzdür. Hepsinin eskisi şehir ortasındaki Murad Han Bedestanıdır. Gayet mâmur olup kubbeleri mavi kurşunla kaplıdır. Osmanlı ülkesinin bütün kıymetli eşyaları burada bulunur. Bedestan içinde küçük dükkânlı üç yüz dolap vardır. Her birinde nice hazineler saklanır..." -EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAME

Evliya Çelebi'nin "altı bin yedi yüz dükkân" saydığı Edirne Sultan Çarşısı'nı büyük bir dikdörtgene benzetecek olursak, karenin köşelerini Sokollu Mehmet Paşa Hamamı, Selâniye Külliyesi, Ali Paşa Çarşısı (Semiz Ali Paşa Kervansarayı) ve Rüstem Paşa Kervansarayı oluşturur. Bu alan içindeki çarşı yapıları sokaklardaki dükkânların büyük bir çoğunluğu özgünlüklerini ve işlevlerini koruyor. Sadece Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde "hepsinin eskisi" diye bahsettiği Bedesten 17. yüzyılda yıkıldı.

Sultan Çarşısı ana

hollarıyla 15. yüzyılda şekillenmeye başladı. Bu dönemin ayakta kalmış temsilcileri günümüzde çarşı işlevini halen sürdüren Bedesten ve kültür merkezi olarak kullanılan Deveci Han'dır. Bedesten, Çelebi Mehmet tarafından hemen yanındaki Eski Cami'ye gelir getirmesi amacıyla yaptırıldı. Sultan Çarşısı'nın simge yapılarının yapıldığı tarih 16. yüzyıldır. Önce Mimar Sinan tarafından tasarlanan Ali Paşa Çarşısı ve Rüstem Paşa Kervansarayı, ardından Davut Ağa tarafından Selâniye Külliyesi'nin içine inşa

edilen Arasta hizmete açıldı. Ali Paşa Çarşısı, Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamlarından Semiz Ali Paşa'nın Babaeski'deki külliyesine; Arasta, Selimiye Külliyesi'ne gelir getirmesi için inşa edildi. Evliya Çelebi Selimiye Arastası'nda ayakkabıcı

esnafının dükkânlarının olduğunu ve o dönemde yapıya "Kavaflar Çarşısı" dendiğini söyler. Ali Paşa Çarşısı'yla Arasta Edirne'nin hâlâ en canlı turizm ve ticaret merkezi... Her iki çarşıda da mis sabun, aynalı süpürge, badem ezmesi gibi kente özgü

ürünlerin satışı yapılıyor. Rüstem Paşa tarafından yaptırılan Rüstem Paşa Kervansarayı 1972 yılında yapılan kapsamlı onarım çalışmalarıyla otele dönüştürüldü. Bu çalışma 1980 yılında "Ağa Han Mimarlık Ödülü"nü kazandı.

Kervansarayın Bedesten'e bakan kuzey cephesindeki bir sıra dükkânı hâlâ eski işleviyle Sultan Çarşısı'na hizmet ediyor. Edirne Belediyesi'nin 2006 yılında yaptığı bir düzenlemeyle Rüstem Paşa Kervansarayı, Bedesten ve Eski Cami'nin arasında kalan

çarşı bölgesi yayalaştırıldı. Sultan Çarşısı'nın biraz uzağında kalan bir kervansaraydan da bahsetmekte fayda var. 17. yüzyıl yapısı Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı uzun yıllar metruk kaldıktan sonra onarıldı. "Uluslararası

fuvar merkezi" olarak çağdaş fonksiyonlarla donatılarak Edirne ticaretine hizmet vermeye devam ediyor. Eski İstanbul Caddesi'ne bakan cephesindeki dükkânlar da önümüzdeki günlerde yapılacak onarımdan sonra özgün hallerine kavuşacak.

"...Bu çarşı gezmesine katılan başercünnan M. Eutrey hiç yanımdan ayrılmıyordu. Onun yardımıyla, bir müddet sonra, gelip geçenlerin hangi milletten olduklarını biraz anlamaya başladım. Mesela Yahudi, Ermeniden ayakkabısına hakarak ayırt ediliyordu. Kafkaslı esir tüccarının yüzü zarıftı, göğsü silahlarla doluydu, incecik belini yeşil çuha elbisesi sım sıkı sarıyordu. Mat ve yanık teniyle bir Suriyeli; uzaktan duyulan kokusu, astrağan kalpağı ve omzuna attığı halılarıyla bir İranlı... Nasıl söyleyeyim? Her çeşit insan vardı. Dağıldıklarını hiss ettiren yürüyüşleri ve orijinal kıyafetleriyle gururla gezinen Arnavutları hayranlıkla seyrettim..."

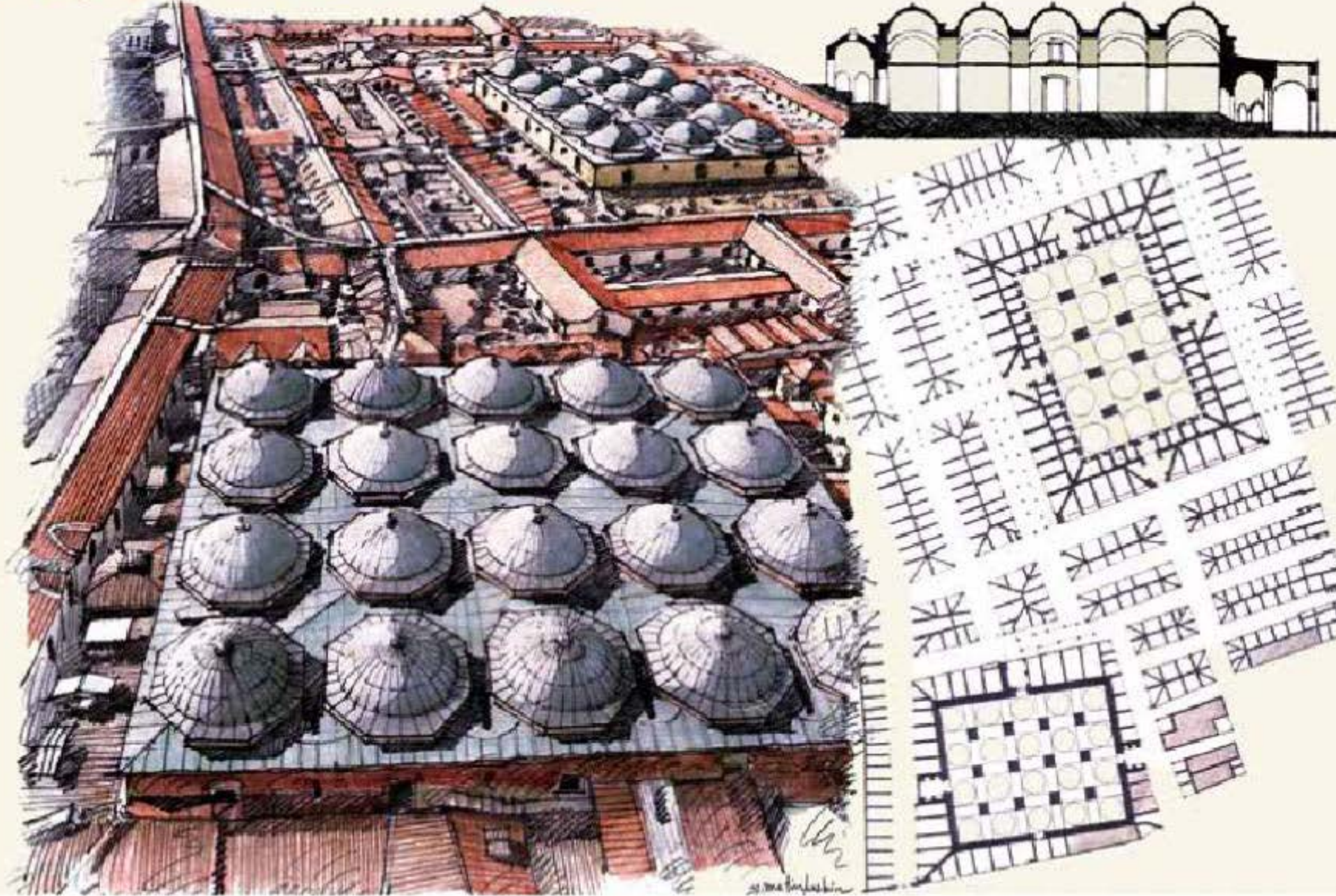
BARONIE JOURAND DE FONTMAGNE 19. YÜZYILDA KAPALIÇARŞIYI GEZERKEN.

Osmanlı'nın İstanbul'u Beyazıt Camii ve Çemberlifaşından sonra Fatih Sultan Mehmet'in 15. yüzyılda inşa ettirdiği Bedesten (Bedestan-ı Atık, İç Bedesten veya Cevahir Bedesteni olarak da anılır) çevresinde gelişen, zamanla genişleyip Haliç'e kadar uzanan, bazı bölümlerinin üstü kapatılan çarşı bölgesine Osmanlı'da Çarşı-yı Kebir deniyordu. Bu büyük bölgede

Beyazıt Camii ve Çemberlifaş arasındaki hattan Haliç'e doğru uzanan Kapalıçarşı; Beyazıt'tan Eminönü'ye inen Uzunçarşı Caddesi'nin sağında ve solunda bulunan hanlar, arastalar ve dükkânlar bulunuyor. Çarşı-yı Kebir'in büyüklüğünü algılamamız için sadece Kapalıçarşı'nın boyutları hakkında bazı rakamlar vermek yeterli: Kapalıçarşı 30

KAPALIÇARŞI'DA İKİ BEDESTEN: Sandal ve Cevahir

hektarlık bir alana yayılıyor. 19. yüzyılda Kapalıçarşı'nın 18 kapısı, 73 sokağı, iki bedesteni (Cevahir ve Sandal bedestenleri), 497 dolabı, 22 hanesi, 3 bin 499 dükkânı, 2 bin 195 hücre ve odası, 1 çift hamamı, 1 mahkemesi, 22 hazinesi, 1 camisi, 10 mescidi, 1 muvakkithanesi, 1 imareti, 16 çeşmesi, 9 kuyusu, 8 tulumbası, 2 şadırvanı, 1 sebili, 1 türbesi, 2 inektebi, 24 hanı vardı.

Semavi Eyice *Tarih Boyunca İstanbul* kitabının "Kapalıçarşı" bölümünde, 16. yüzyılda Fas sultanının elçisi olarak Kapalıçarşı'yı ziyaret eden bir Arap'ın görüşlerine yer vermiş: "İşçiler, zanaatkarlar, değerli eşyalar, tüccarlar, mallar, dükkânlar, kitaplar, bütün bunlar sayıları verilemez derecede çoktur. Ve ancak Allah bunların ne kadar olduğunu

bilebilir. Burada en umulmayan eşya için bile pek çok çarşı ile karşılaşılır." Elçinin bahsettiği çeşitliliği çarşıyı gezmeden, herhangi bir haritadaki sokak isimlerini okuyarak da anlayabiliriz. Birkaç örnek: Kazazlar Sokak, Kavallar Sokak, Terlikçiler Sokağı, Serpuşçular Sokağı, Akikçiler Sokağı, Yazmacılar Sokağı, Perdahçılar Sokağı.

Bu sokaklardan Maliçe doğru indiğinizde sizi Yeni Cami ile Rüstem Paşa Camii arasındaki Mısır Çarşısı karşılar. Yeni Cami'ye gelir getirmesi için yaptırılan Mısır Çarşısı'nda çeşit çeşit baharatlar, şifalı otlar, sürme, kına, macun, hastalıklara iyi gelen merhemler gibi Orta-doğu ve Uzakdoğu'dan gelen mallar satılırdı. Mısır Çarşısı bu özelliğini günümüzde de sürdürüyor. Renate

MISIR ÇARŞISI / G. KIZILKAYNAK

Schiele ve Wolfgang Müller-Wiener 19. yüzyılda İstanbul Hayatı isimli kitapta Mısır Çarşısı'nda mide hastalarına satılan merhemnin tarifini veriyor: "On beş dirhem si-nameki, yedi dirhem günlük, beş dirhem turbit, beş dirhem râvendi Çini, beş dirhem mehmudiye, beş dirhem çöpçini, üç dirhem sakız, iki dirhem topalak, bir dirhem ceviz bevva, bir dirhem zencefû, bir dirhem kakule, bir dirhem fûlfulü ebyaz, üç yüz dirhem süzölmüş bal. Bunlar dövölüp hal ile macun yapılır, sabahları birer kahve kaşığı yenilir."

Bu bölgenin dışında da İstanbul'da onlarca çarşı vardı. Eyüp Sultan Camii çevresindeki Eyüp Çarşısı, Üsküdar Çarşısı, Sinan Paşa Külliyesi çevresindeki Beşiktaş Çarşısı, Galata Bedesteni ile Rüstern

KARLI ÇARŞI / KADİR CAN

Paşa Kervansarayı çevresindeki Galata Çarşısı (Perşembe Pazarı) İstanbul'un büyük çarşılarından dört tanesi.

Külliyelere bağlı olarak yapılan çarşılar İstanbul'da da

rastlıyoruz. Külliyele ilgili planlanan bu çarşı tipinin en güzel iki örneği bugün de yaşıyor. Süleymaniye Külliyesi'ne bağlı Tiryaki Çarşısı'nda turistik eşyalar

satılan dükkânlar ve lokantalar var. Sultanahmet Arastası olarak bilinen Sultanahmet Külliyesi'nin içindeki Sipahi Çarşısı'nda kilim, halı ve değerli kumaşlar satılıyor.

GAZİANTEP

"...Antep'te 2320 dükkân, 4 bedesten, 15 han, 30 fırın, 6 labakhane, 45 boyahane, 11 değirmen, 8 içki fabrikası, 5 sabunhane, 2210 dokuma tezgâhı bulunmakta..."

1902 TARİHLİ HALEP VİLAİYETİ SALNAMESİ'NDEN

Osmanlı döneminde, başlamaları bu gelişmeyi etkileyen en önemli nedenlerden biri. İpek Yolu üzerinde Dokumacılar, neccarlar, olmamasına rağmen Halepli tüccarların dokumalarını bu kentte yaptırmaya

kilimciler, kuyumcular ve semerciler 19. yüzyılın sonlarına kadar Antep Kalesi'nin etrafındaki sokaklarda ve hanlarda el emeği göz nuru ürünlerini satıyorlardı. Sonraki yüzyılda gerileme dönemine giren Antep Çarşısı'nda birçok yapı ve zanaat yok oldu. Geçtiğimiz yıllarda Gaziantep Büyükşehir Belediyesi ve ÇEKÜL Vakfı işbirliğinde başlatılan "Kültür Yolu Projesi" içinde hanlar ve çarşılar da projelendirilerek onarımlarına başlandı. İlk olarak 19. yüzyılda yapılan Bakırcılar Çarşısı onarıldı. Kısa bir süre içinde çarşının sekiz sokağındaki 280 dükkân baştan aşağı yenilendi. Onarım çalışmaları biten yapılardan Bayazhan, Gaziantep Kent Müzesi oldu, Yemiş Hanı ise Gaziantep mutfağının

BAKIRCIAR ÇARŞISI / ALİ BARLAS

BAKIRCIAR ÇARŞISI / A. BARLAS

örneklerini tadabileceğiniz bir lokanta olarak işlevlendirildi. Kültür Yolu Projesi kapsamında kentin en eski hanı olan Hışva Hanı'nın restorasyon projeleri

bitirildi. Uzun Çarşı'da Eski Saray ve Keçeciler caddeleri, Gümrük Sokak'ta bulunan dükkânların cepheleri yenilendi. Çarşılarını yeniden can-

landırmak adına belediye ve Gaziantep'linin bir arada yaptıkları bu önemli proje 2007 yılında Tarihi Kentler Birliği'nin büyük ödülüne layık görüldü.

BEYPAZARI

"Beypazarlı en çok iki şeye hasret duyar. Biri haziran ayında susamsız-çıplak simi ile dut yemek, diğeri ise kuyunun başında oturup yaş kuruyla kavun yemek."

—MEHMET EMİN BAYRAMOĞULLI BEYPAZARLI

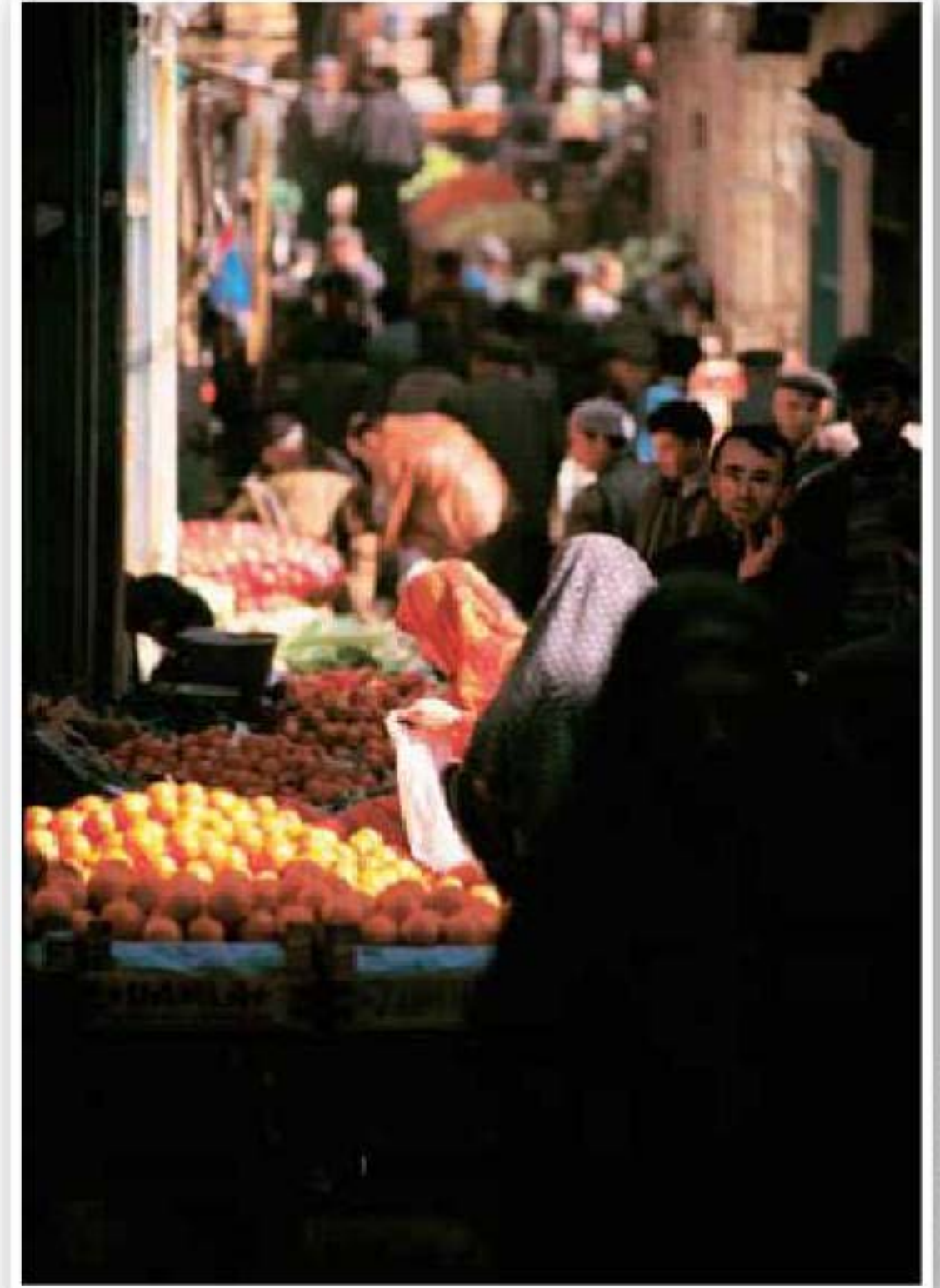
Yolunuz bugünlerde çarşılarımızın aksine Beypazarı'na düşerse çarşıda sayıları her geçen gün artan fırınlardan alışverişinizi yapın! Böylelikle Mehmet Emin Bayramoğlu'nun tavsiyesine uyar; susamsız-çıplak simidi dutla yemenin zevkine varırsınız. Anadolu'daki diğer

milyona ulaşması için çabalyor. Peki, "kahraman" Beypazarı Çarşısı'nın yanı başındaki başkent Ankara'nın konforlu alışveriş merkezlerine kafa tutması nasıl oldu? Baştan anlatmakta fayda var.

Hanlarönü Arastası olarak da anılan Beypazarı Bedesteni'nin 15. yüzyılın sonlarından itibaren var olduğunu tarihi kaynaklardan öğreniyoruz. Yani 500 yılı aşkın bir süredir bu kent çarşı geleneği olan önemli bir ticaret merkezi. Bu bedestenin diğer Osmanlı bedestenlerine göre farkı üzerinin açık bırakılmış olması. Aynı dönemde kentte beş han da ticaret hayatına katkı sağlıyordu. Sof (bölgeye özgü bir dokuma) ve pirinç Beypazarı Çarşısı'nın en çok satılan iki ürünüydü. Zamanla esnaf hanlardan çıkarak kentin içindeki

dükkanlara da yayıldı. 20. yüzyılın başında kentte 450 dükkân, 10 fırın ve 10 han bulunuyordu. Sanayileşmenin etkileri Beypazarı Çarşısı'na her Anadolu çarşısında olduğu gibi kan kaybettirdi.

Ancak Beypazarı Belediyesi ve Beypazarlılar 2000'li yılların başında bir araya gelerek kentlerine, çarşılarına, geleneksel kültürlerine sahip çıktılar; 600'e yakın ev onarıldı, çarşı bölgesinin cephesi yenilendi. Kente özgü ürün ve yemeklerin patentleri alındı, lokanta menülerinde bu yemeklere yer verilmesi özendirildi. Yöresel 5 bin 600 keki toplanarak Türk Dil Kurumu'na yollandı. Çarşı ve kent kısa sürede canlandı. Bu kalkınma hareketi tüm Anadolu kentlerinde model olarak incelenmeye, uygulanmaya başladı.

“...Çarşısı dört yüz dükkândır. Her türlü değerli eşya bulunur. Saraçhanesi İbrahim Hatî İrmağı kıyısındadır. Onun için Bağdat Serdabı gibi soğuk su ile sulanmış anayolun iki tarafı mamur ve güzel, mevsiminde türlü çiçeklerle süslü olup geçeneri n içini açar. Oralarda bütün bilgi sahiplerinin toplandığı, dinlendiği yerler vardır.”

--EVLIYA ÇELEBİ, SEYAHATNAME

Osmanlı çarşıları arasında mimari özgünlüğünü ve geleneksel üretim tekniklerini korumayı başarmış az sayıdaki çarşıdan biri de Şanlıurfa çarşısıdır. Bu büyük alışveriş kompleksi, 16. yüzyıla

tarikhlenen birbirine bitişik olarak yapılmış Gümrük Hanı ve Bedesten çevresinde gelişiyor. Bugün bu bölgeyi gezecek olursanız attığınız her adımda kendinizi başka bir çarşının içinde bulursunuz.

Sipahi Pazarı, Isotçu Pazarı, Kazancı Pazarı, Kınacı Pazarı, Pamukçu Pazarı, Attar Pazarı, Keçeci Pazarı, Bakırcılar Çarşısı kısa bir yürüyüşle ulaşabileceğiniz çarşıların sadece küçük bir bölümü...

Kanuni Sultan Süleyman'ın Urfa Sancak Beyi Behram Paşa tarafından yapılan Gümrük Hanı'nın avlusunda bugün kahvehaneler bulunuyor. Çarşı esnafı ve alışverişe gelen Urfalılar, Halilürrahman'dan avluya gelen suyun etrafında çay ve mırzalarını içiyor. Hanın üst katını günümüzde terziler kullanıyor. Gümrük Hanı'nın güneyinden Kazzaz Pazarı

olarak da bilinen Bedesten'e geçiliyor. Uzun yıllar ipek işleyen esnafın dükkânlarının bulunduğu çarşıda günümüzde yöresel ürünler satılıyor. Sadece birkaç dükkânda kazzazlara rastlanabiliyor. 19.

yüzyıla tarihlenen Bakırcılar Çarşısı'ndaki bakırcı esnafı günün her saatinde müşterilerini çekiç sesleriyle karşılıyor. Çarşının merkezinde ki bir diğer önemli yapı Sipahi Pazarı adıyla biliniyor.

Halıcılar Çarşısı olarak hizmet veren mekân, unutulmuş Osmanlı çarşı geleneklerinden birini yaşatmaya devam ediyor. Esnaf her sabah dükkânlarını toplu olarak okudukları duayla açıyor.

BAMIRLAR ÇARŞISI / G. KIZILKAYAK

Üretimde satışın bir arada yapıldığı
Bamirlar Çarşısı, Ufa Çarşısı'nın en canlı
mekânı olma özelliğini sürdürüyor. Ufak
balık ustalarının çeşitli sesleri gün boyunca
sıkıyor.

"...Türk eserlerinde camilere vakıf olarak dükkân yapılması misalleri çoktur. Fakat İzmir'dekiler gibi, carniyi üst kata alarak, altının açık ve kapalı olarak tanzirini orijinaldir..."

GÜNÜZ ÖZDİŞ'İN "TÜRK ÇARŞILARI" KİTABINDAN...

Osmanlı'nın İzmir'e gelişiyle birlikte 15. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Kadifekale'de yoğun bir ticari faaliyet başlar. Sonraki yüzyılda Kadifekale Çarşısı Ege Bölgesi'nin önemli alışveriş merkezlerinden biri olur.

Kadifekale önemli bir ihracat merkezine ise 17. yüzyılda dönüşür. Bu dönüşümün temel nedenlerinden biri, doğudan gelen kervan yollarının İzmir'e kaymasıdır. Bu yüzyılda Kadifekale Çarşısı'nda 82 hanın varlığını biliyoruz. Kızlarağası Hanı,

Çakaloğlu Han, Mirkelamoğlu Han, Büyük Demir Han ve Kemahlı Han Kemeralı Çarşısı'nda günümüze ulaşan hanları... Kızlarağası Han geçtiğimiz yıllarda onarılarak yeniden hizmete açıldı. Hisar Camii, Şadırvan Camii ve Başdurak Camii gibi 16. ve 17. yüzyıllara tarihlenen camilerin çevresindeki geniş saçaklı dükkânların oluşturduğu arastalar da Kemeralı'nın tipik çarşı yapıları...

İzmir Büyükşehir Belediyesi 2006 yılında Kemeralı Çarşısı'nın ana eksenini olan Anafartalar Caddesi'nde halen devam eden bir proje başlattı. Bu projeye tarihi çarşıdaki dükkânların sonradan yapılan eklentileri temizleniyor, cepheleri özgün hallerine getiriliyor. Çarşının yeniden eski günlerindeki canlılığa kavuşması amaçlanıyor.

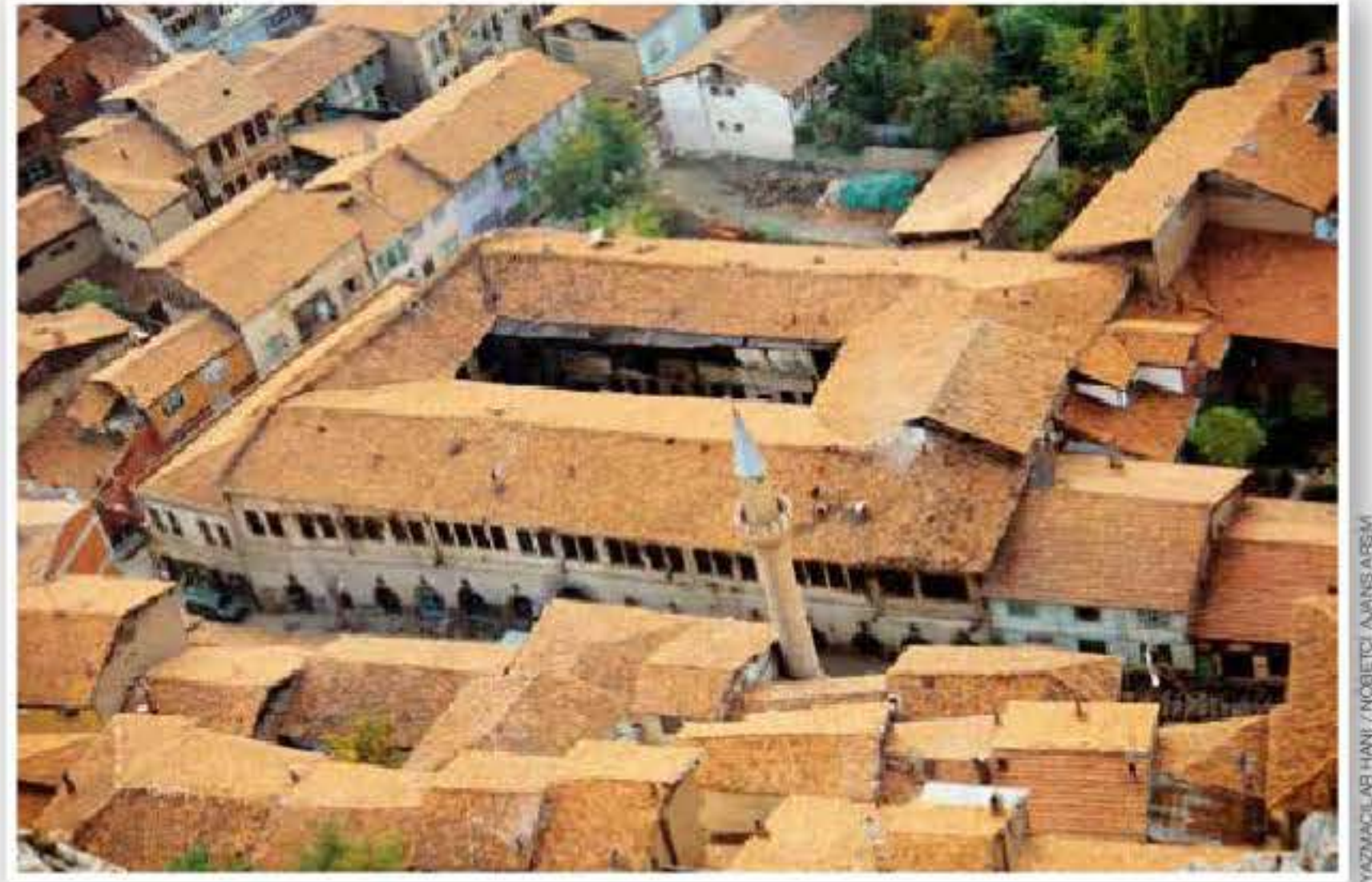

"Sultan çarşıları kadar güzel bir çarşıdır. Halep ve Bursa çarşıları gibi gayet tertip üzere kurulmuştur."

– EVLİYA ÇELEBİ, SEYAHATNAME

Tokat Çarşısı, Evli- güzelligini büyük ölçü-
ya Çelebi'nin bahsettiği de yitirdi. Yazmacı, bakırcı,

küpçü, derici, saraç, semer-
ci ve benzeri birçok esnafın
her sabah kepenk açtığı çar-
şıda artık geleneksel üretim
yok denecek kadar az. Yaz-
macılar Hanı ve çevresinde-
ki yazma ustalarının ıhlamur

ağacına işledikleri karaka-
lem, elvan, Tokat içidolusu,
Tokat beşlisi, Tokat üzümlü-
sü, Tokat yarımelmalı, To-
kat Çengelköy, Tokat kirazlı-
sı gibi Tokat yazınacılığının
ünlü motifleri artık serigraf

baskıyla yapılıyor. Olunlu
gelişmeler de yok değil; Evli-
ya Çelebi'nin de gezdiği çar-
şının en önemli yapısı be-
destenin onarımı geçtiğimiz
günlerde tamamlandı. Tokat'ın
Selemen

Yaylası'nda eski bir çarşı ge-
leneği hâlâ sürüyor. İlkba-
hardan yaylaya düşen ilk
kara kadar her cuma kuru-
lan yayla pazarında köylüler
değiş tokuş usulü alışveriş
yapıyor.

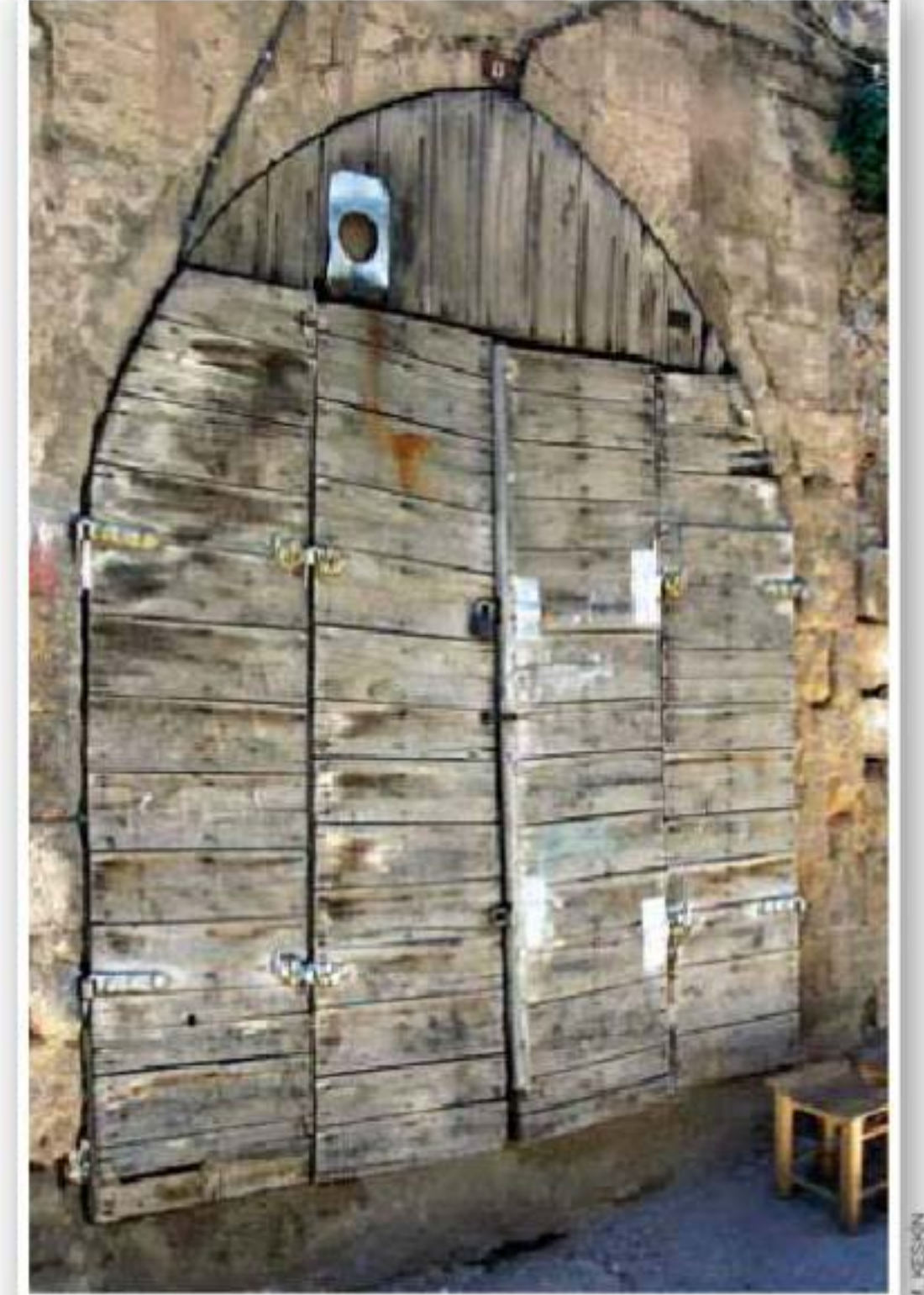
ULU CAMİ / M. KESKİN

"...Dağ eteğinde kurulmuş büyük bir kenttir. İslam uygarlığının en yelkin yapılarıyla donanmıştır. Çarşıları düzenli, temiz ve geniştir. Yörede 'Mer'az' denilen tiftikten, 'akmeşe' kumaşlar dokunurdu..."

İBN DATUTA SEYAHATNAMESİ: GEZGİNİN 14. YÜZYILDA MARDİN ZİYARETİNDEN...

Mardin Çarşısı, Ulu Cami çevresinde gelişti. 15. yüzyıl sonuna tarihlenen Bedesten (Vakıf kayıtlarında Kayseriye olarak geçiyor) ve Revaklı Çarşı Mardin'deki ticari hayatın önemli iki yapısını

oluşturuyor. Ulu Cami çevresindeki dar sokaklarda sıra sıra dizilmiş tonozlu dükkânların kepenkleri kapandığında, çarşıda mı, yoksa evlerin bulunduğu bir mahalle de mi olduğunuzun farkına varmak zordur. Bu iç içe geçmiş dokunun insanı hiç rahatsız etmeyen birlikteliğine, Prof. Dr. Metin Sözen 1971 yılında yazdığı *Anadolu Kentleri* kitabının "Mardin" bölümünde değiniyor: "Ağır adımlarla bakırcıları, dokumacıları geçip anayola çıktığınızda yukarılardan bir yerlerden erimiş taşlarıyla kalenin size baktığını görürsünüz. Yavaş yavaş bakışınızı aşağı doğru döndürünce, dilimli kemerleri içinde renkli çiçeklerin açtığı evler, sonra Artukoğullarının Sultan İsa Medresesi gözlerinizi çalınır."

M. KESKİN

*Çarşıdan aldırır yumak
Dantel öreyirn diye
Mahalleden yar seçtim
Her gün göreyirn diye*

*Çarşıdan aldım sucuk
Tanesi yedi buçuk
Benim sevdiğim oğlan
Mahalleden bir çocuk...*

GÖYNÜK ANISI

KADINLAR PAZARI / G. ÖZÜTÜZÜN

Bolu, Göynük'te her hafta pazartesi günleri "Kadınlar Pazarı" kuruluyor. Bu gelenek Osmanlı çarşılarında kadının yerini anlamamıza yardımcı olur. Geçinişte neredeyse her kentte kurulan kadın pazarları (avrat pazarı) köylü

kadınların ürünlerini kentli kadınlara pazarlamalarını sağlıyordu. En ünlülerinden biri İstanbul Haseki'de kurulan "Avrat Pazarı"ydı. Üreten de, satan da, satın alan da kadınlardı. Erkekler bu pazarlara giremezlerdi. Göynük'te

bu geleneğin artan iç turizmle beraber cumartesi ve pazar günlerine de yayılarak devam etmesi sevindirici... Satıcılar hâlâ kadınlardan oluşuyor. Göynük'teki Kadınlar Pazarı'na artık erkekler de girebiliyor.

M. KESKİN

"...Şehre girdiğimizde çarşıdan geçerken bazı kişiler dükkânlarından çıkıp hayvanlarımızın dizginlerinden tuttular. Diğer bazı kişiler bunlara engel olmak isteyip kavgaya başladılar. Ne söylediklerini anlamadığımızdan bunların yol kesen Germiyanlılar olduklarını ve mallarımızı yağma etmek istediklerini sandık. Sonra dilimizden anlayan bir hacı geldi. Onun vasıtasıyla maksatlarını sordum. Bunlar Ahilerden olduklarını, bizi ilk karşılayanların Ahi Sinan diğerlerinin ise Ahi Duman'ın arkadaşları olduklarını ve her iki taraf da kendi zavâyelerine gitmemizi istediklerini söyledilerinde hayret ettim. Sonra kura çekip nereye gideceğimizi tespit etmeye karar verdik, kura Ahi Sinan'a düştü..."

— İBN BA T U T A S E Y A H A T N A M E S İ

Denizli'nin Kaleiçi Çarşısı günümüzde de canlılığını koruyor. Çarşının yapılış tarihi 13. yüzyıla kadar gidiyor. Ancak bu yüzyılda yapılmış çarşı yapıları günümüze ulaşamamış. Anadolu'daki geleneksel çarşıları canlandırma hareketine Denizli Belediyesi de katıldı. 2006 yılında başlayan projeye Kaleiçi Çarşısı'nın

BULDUK BEZİ / G. KILINÇKIRAN

KAPALIÇARŞI / M. KESKİN

“...Ey oğul! Evvela harama bakma, yalan söyleme, haram yeme, haram giyme, haram içme, nan ü nemçe (ekmeğe ve tuza) ihanel etme, hukuk keshetüğün pirlere çeşni-i hakaretle (aşağılayıcı gözle) bakma, uluların önünde gitme, sabırlı ol, tahammüllü ol, komadığın yere el uzatma, erna nete hiyanet etme, fakr ile kanaat eyle...”

ŞED KUŞANMA TÖRENİ. EVLİYA ÇELEBİ. SEYAHATNAME

Amasra'da çıkırıkçı-çekici için düzenlenen şed kuşanmanın fütüvvet geleneklerine göre ustalık unvanına kadar sürdü. Bu gelenekle hak kazanan kalfalar neğin tanığı tarihçi-yazar

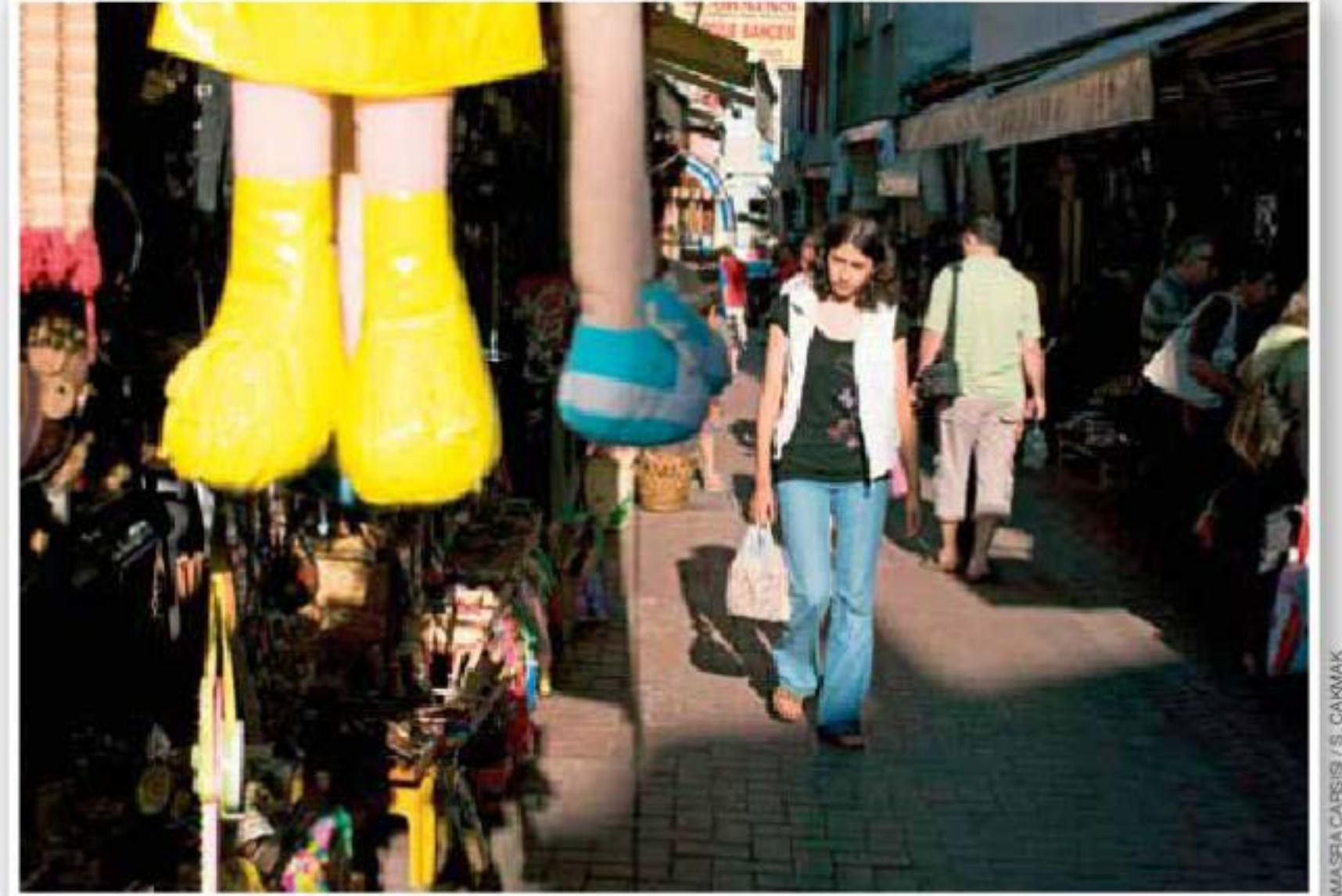
Necdet Sakaoglu Amasra Çarşısı'ndaki son şed kuşanma törenini ve geleneğin sona erişini Tarihi Kentler Birliği'nin Nisan 2010'daki Kırşehir Semineri'nde şöyle anlattı:

“Kırk yıl önce Amasra'da dört yüzyıllık mazisi olan havancı çıkırıkçı çekici esnafının unutulmuş şed kuşanma geleneğini yineleyelim dediğimizde, gençliğinde şed kuşanmış tek usta bulamıştık; yazılı, basılı hiçbir veri de yoktu. O saf, maziyi unutmuş, yaşlı zat duaları da bilmiyordu. Zar zor bir tören icra edildi.

1969'da şed kuşanan üç kişi de bugün hayatta değil. Geleneksel çıkırıkçılık zanaatını, 1940'lara değin Çekiciler sokağındaki otuz kadar karakteristik çıkırıkçı, havancı dükkânında

S. ÇAKMAK

AMASRA ÇARŞISI / S. ÇAKMAK

kemane denen el tezgâhları, geleneksel üretim tarzıyla koruyabilen Amasra bugün hem bu tarihsel zanaatını, hem pazarını yitirmiş. Çekiciler Çarşısı da bugün

Çin pazarına dönüşmüştür. Bu sönüşe duyarsız kalanlar bugün keşke yaşasaydılar diyorlar.

Yalnız Amasra'da mı? Anadolu'nun hemen her

köşesinde eski zanaatlar yok olmada. Eski üretimler bugün birer yüksek değer ifade ediyor. Özenle sırlanmış bir küp zengin konutlarında başköşede yer buluyor...”

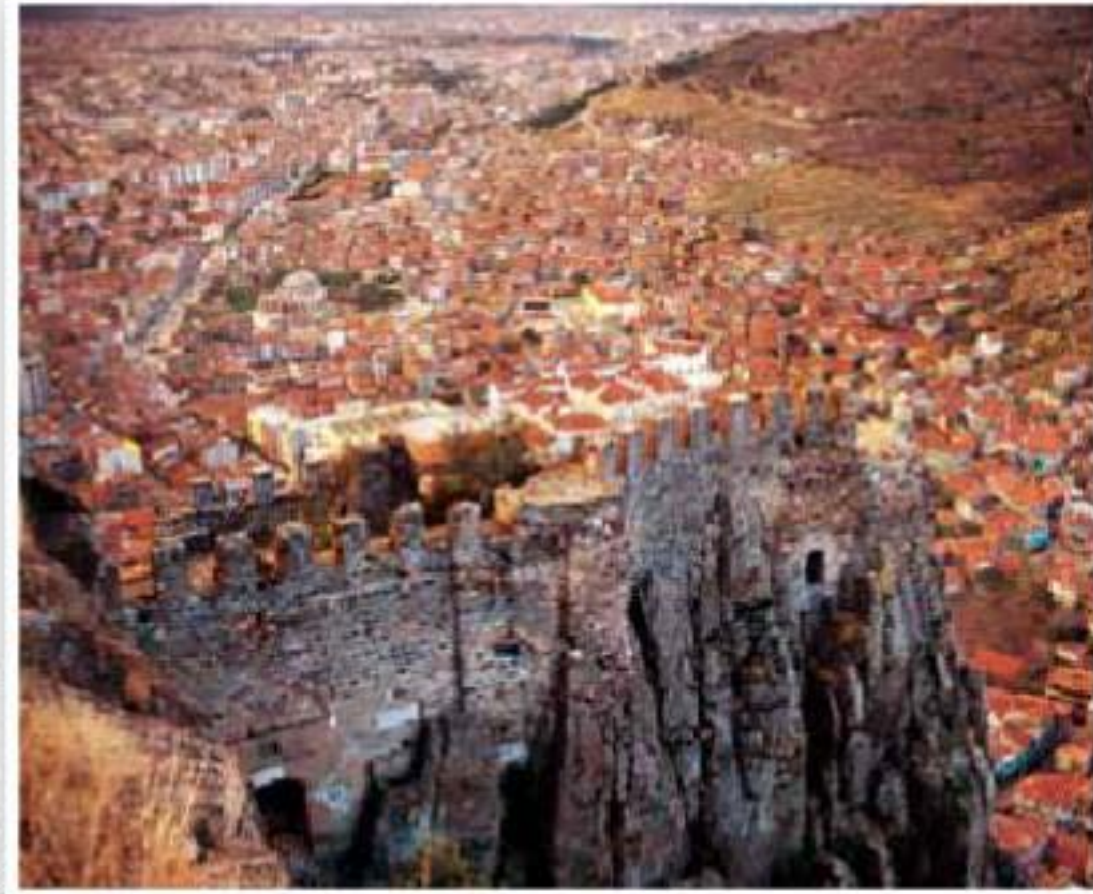
SEMERCİLER, İSKILIP, ÇORUM / İZZET KERRİBAR

Anadolunun en iyi korunmuş çarşılarından İskilip Çarşısı zamana direniyor. İskilip'teki semerci ustalarının yaptığı semerelerin altından, bunları genellikle evleri süslemek için kullanıyorlar.

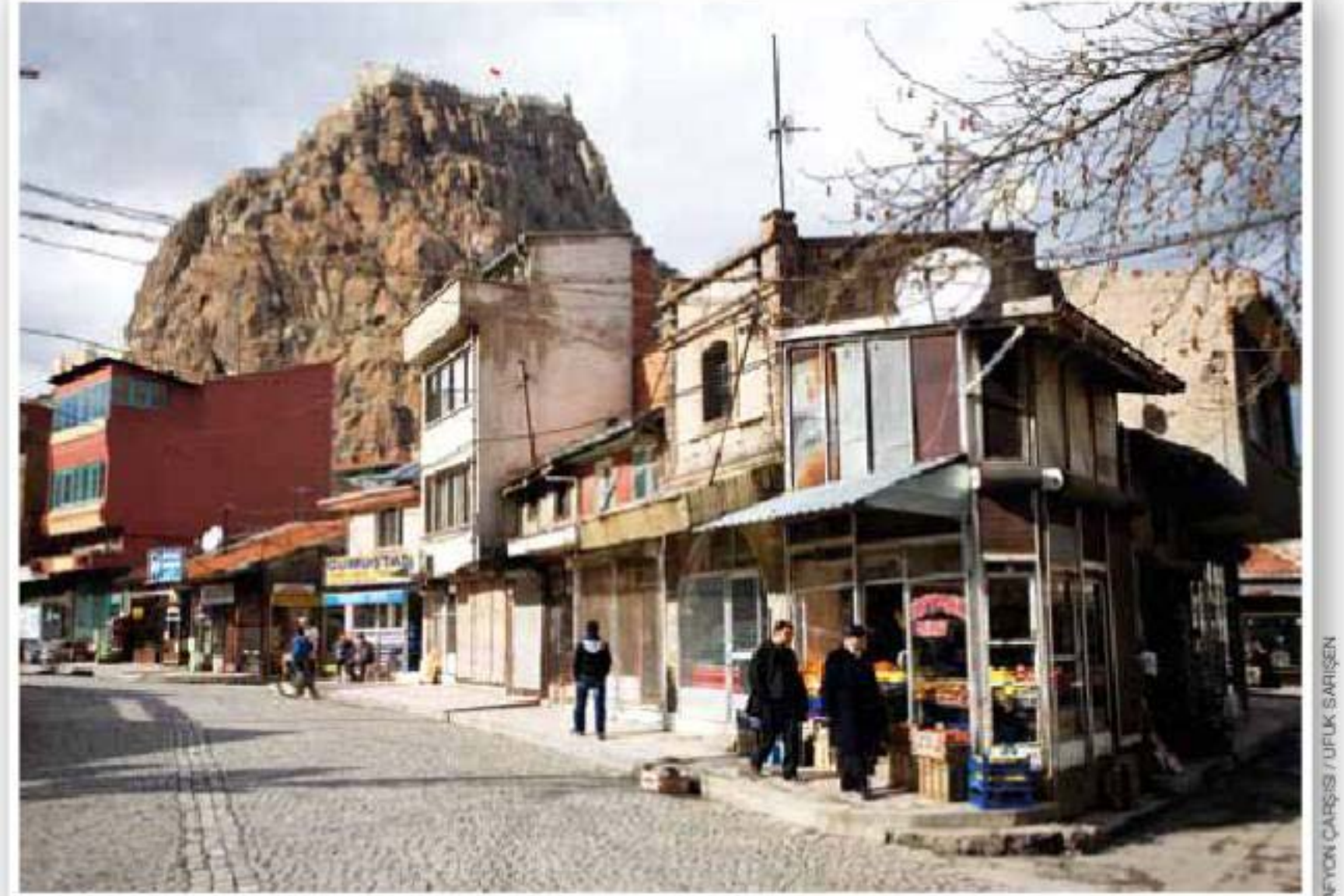
AFYONKARAHİSAR

"...Afyon çarşısı, saraçhanesi ve tabakhanesi cümle 2048 dükkândır. Paspanlarından haber aldım. Saraçhanesi bir diyârda yoktur. Serapâ kârgir, üstleri örtülü sâyedâr dükkânlardır. Burada işlenen saraç bisalları bir diyâra mahsus değildir. Meger İstanbul'da işlense. Zirâ bu Karahisar köselesi mazoludur. Sahtîyan ve gönleri değirmenden perne (pamuk) misali çıkar. Tam 100 dükkân tabakhanesi, üç bin pehlivan-ı civân Ahi Evren köçekleri vardır. İçlerine bir kanlı fîrar edip varsa hâkîm olamaz. arınma tabbaglardan elinden de halâs olamaz. Bu tabbaglar şehrin yukarısında Mevlevihâne yakınında derenin iki yakasında bir derbend yerededir. Başka camileri ve mescitleri vardır. Bu taife çokluk kimse ile ülfet etmezler..."

-EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ, CİLT IX, SAYFA 33

Evliya Çelebi'nin 17. yüzyılda gerçekleştirdiği Afyon ziyareti sırasında not ettiklerinden Afyon Çarşısı'nın hayvan ürünlerine, özellikle de hayvan derisine dayalı bir üretimi olduğunu anlıyoruz. Bugün Afyonkarahisar'da ne tabakhane ne saraçhane var. Kent merkezinde koruma altına alınan Bodesten, Taşhan, Kadınlar Pazarı, Bakırcılar Çarşısı, Yemeniciler Çarşısı ve Keçeciler Çarşısı bir zamanlar Afyon'un zengin bir

çarşı kültürü olduğunu gösteriyor. Bu kültürü korumaya çalışan az sayıdaki esnaf Afyon'a özgü halıcılık, kilimcilik, hasırcılık, sedefkâri ve benzeri zanaatları ayakta

tutmaya çalışıyor.

Debbağ, saraç, semerci, yemenici, kavaf gibi 100 yıl önce Afyon Çarşısı'nın vazgeçilmez esnafları bugün yok. Günümüzde

Afyonkarahisar Çarşısı'nın en çok satılan ürünleri mi-demize hitap edenler: Tüm Türkiye'de lezzeti kanıtlamış Afyon sucuğu, kaymağı, şekerlemesi ve lokumu...

LÜLEBURGAZ'DA "YOL ÜSTÜ ÇARŞISI"

Genellikle Osmanlı kentlerinin kalbinde yer alan çarşılara, Osmanlı ordusunun sefer yolları üstündeki menzil külliyelerinde de rastlıyoruz. Bunlar; en güzel örneklerinden biri Lüleburgaz'da bulunan Sokollu Mehmet Paşa'nın

Mimar Sinan'a yaptırdığı, 16. yüzyıla tarihlenen Sokollu Mehmet Paşa Külliyesi'nin çarşısı... Bu büyük menzil külliyesi; cami medrese, kervansaray, imaret, hamam ve arastadan oluşuyor. Arastanın yapılış amacı birçok çarşı yapısının yapılma nedeniyle

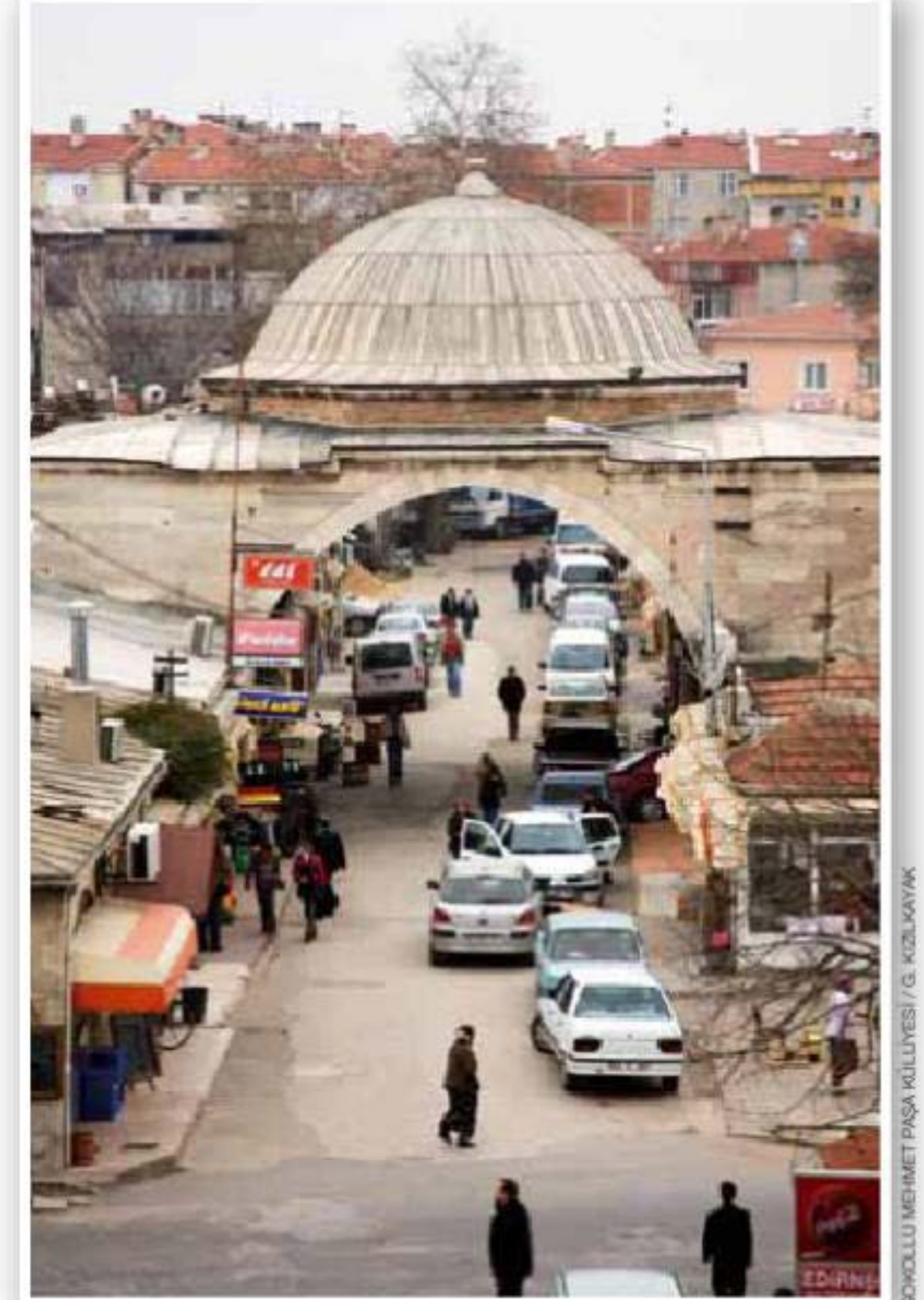
aynı. Bağlı olduğu külliye gelir getirmesi.

Sokollu Mehmet Paşa Külliyesi'nin dini yapılarıyla ticari yapılarını büyük bir dua kubbesi ayırıyor. Lüleburgaz'daki dua kubbesi Osmanlı coğrafyasındaki benzerleri arasında en gör-

kemli olanlarından biri... Arasta; cami ve kervansaray arasında, dua kubbesinin merkezde yer aldığı eksenin üzerindeki dükkânlardan oluşuyor. Osmanlı döneminde her sabah bu kubbenin altında esnaf toplanır, dua eder, ardından dükkânlar açılırdı. Kervansaraydaki ziyaretçileri de bu kubbe altında okunulan dualarla yolcu edilirdi. Zamanla arastanın dükkânlarının çoğu yıkıldı, kervansaray ise yol yapımı nedeniyle yok edildi. Arastanın ayakta kalan bölümünde hâlâ ticaret yapılıyor. Ancak dua kubbesi geleneği unutulmuş. Külliyenin günümüzde kullanılmayan çifte hamamının güney ve kuzey cepheleğinde de bir sıra dükkân var. Günümüzde bu dükkânlarda kösteciler ve ciğerciler hizmet veriyor.

SOKOLLU MEHMET PAŞA KÜLLİYESİ / G. KIZILKAYAK

SOKOLLU MEHMET PAŞA KÜLLİYESİ / G. KIZILKAYAK

*Çanakkale içinde Aynalı Çarşı,
Ana ben gidi yorn düşmana karşı*

KASTAMONU TORKUSUN'DEN...

Çanakkale Çarşısı kentin tarihi merkezinde, Çimenlik Kalesi'nin kuzeyinden başlayıp, doğu yönünde 800 metre uzunluğundaki eksende yer alıyor. Bunun günümüzdeki adı da Çarşı Caddesi.

Anadolu'daki kentlerin büyük çoğunluğunda görüldüğü gibi Çanakkale Çarşısı da bir kale çevresinde gelişti. Çarşının çıkış noktasında 1462 yılında inşa edilen Çimenlik Kalesi yer alıyor. Bölge aşağı ve yukarı çarşı olmak üzere ikiye ayrılıyor: Çanakkale Belediyesi 2000'li yıllarının başından itibaren Çarşı Caddesi ve caddeyi kesen sokaklarda

cephe iyileştirme çalışmaları yapıyor. Çarşının eski görkemi kavuşmasını amaçlayan çalışmalar 2004 yılında Tarihî Kentler Birliği büyük ödülünü kazandı.

Çanakkale Çarşısı'nın simge yapısı, türkülere de konu olan Aynalı Çarşı. Çarşının içinde eskiden atlar için koşun ve süs eşyası yapan dükkânlar yer alıyordu. Çarşının adı "ayna" denilen at gözlüklerinin burada satılmasından ileri geliyor. 19. yüzyılın sonunda yapılan çarşı yakın zamanda Çanakkale Belediyesi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarıldı.

"Diyarbakır'ın çarşı ve pazarı o kadar büyük ve o kadar güzeldir ki eşine rastlanmaz. İran'dan, Moğolistan'dan, Polonya ve Moskovadan buraya kadar gelip kendi memleketlerine ipek, pamuk ve fevkalâde güzel çeşitli deri mamûlatı götüren tacirlerin sayısı çok kabarıktır..."

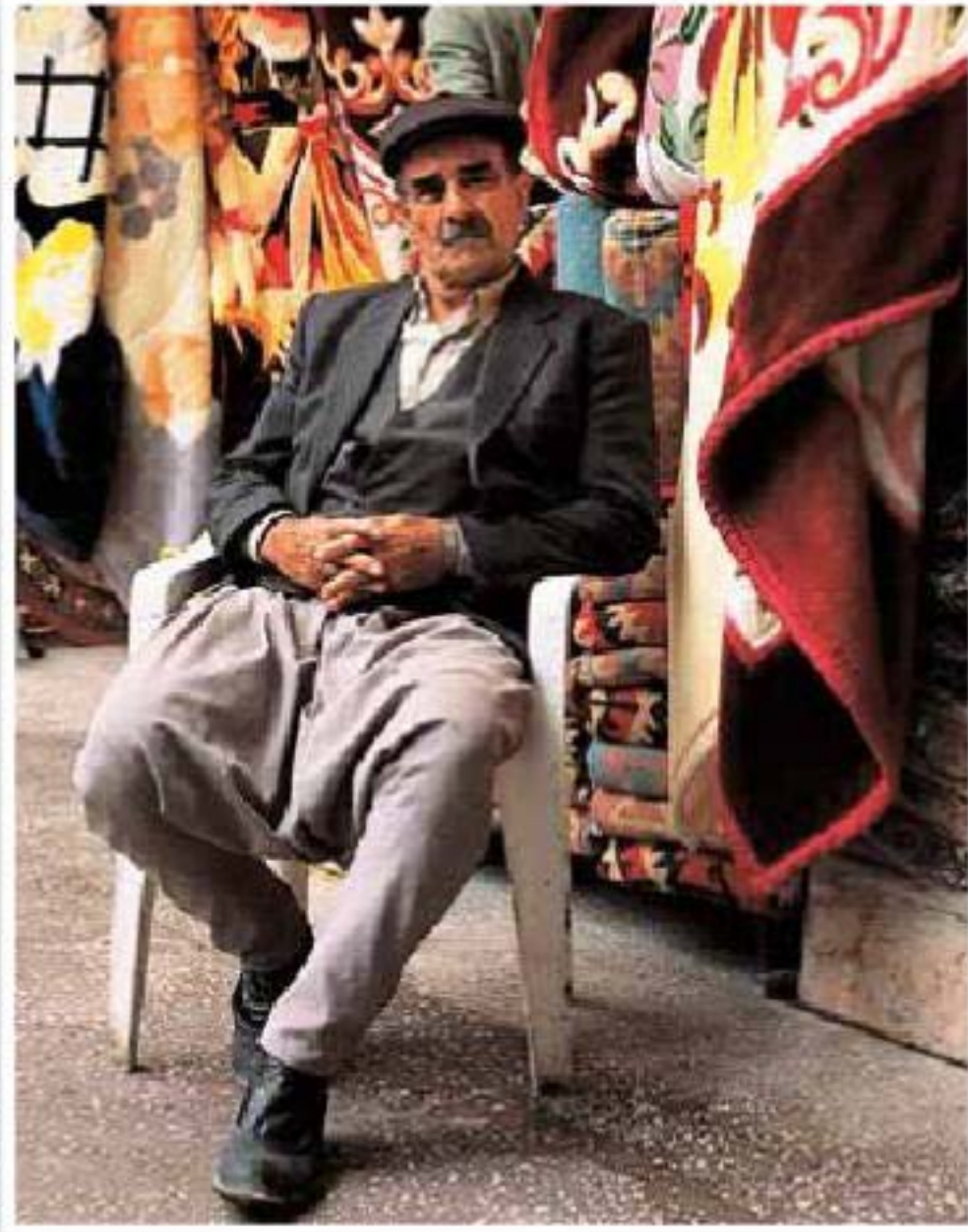
—FRANSIZ M. POULLET, "NOUVELLES RELATIONS DU LEVANT"

Diyarbakır'ı 17. yüzyılda ziyaret eden Poulllet'nin not ettiği Ulu Cami etrafında gelişen çarşı yapılarının bir bölümü hâlâ ayakta... Evliya Çelebi'nin "iki tarafı demir kapılı kârgir bina olup anka bezirgânlar ile ınalâlmaldır. Cümle büldan, kâlayı geranbahaları ve zikiymet cevahır makuleleri hep bu pazardadır" diye tasvir ettiği Diyarbakır Bedestenini 19. yüzyıl başında yıkılmış. Bedestenle çağdaş Hasan Paşa Hanı, Hüsrev Paşa Hanı (Deliller Hanı), Kuyumcular Çarşısı kentin önemli ticaret yapılarından üçü. Günümüzde Hasan Paşa Han'ında hediyelik eşya dükkânları ve

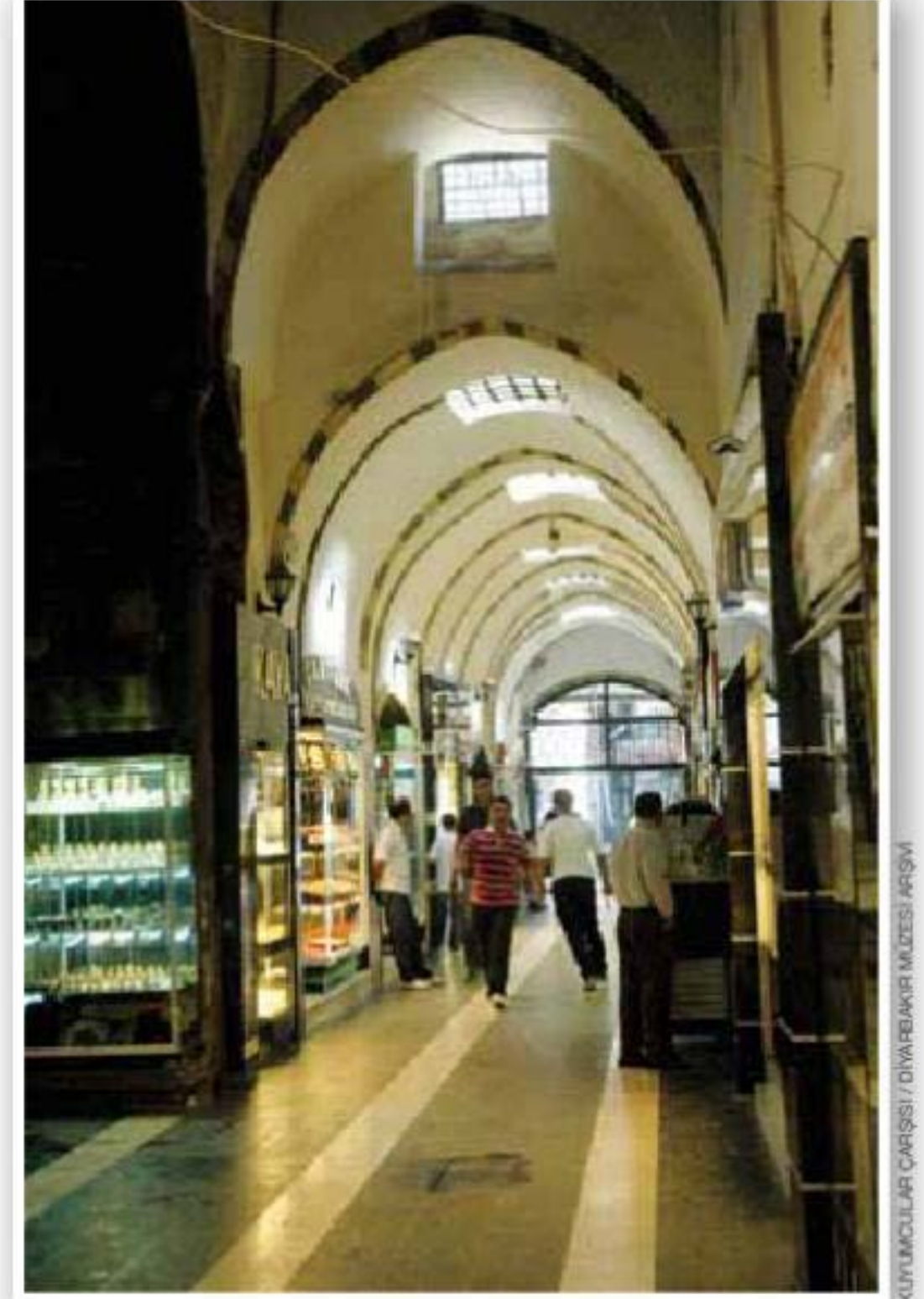
kafeler bulunuyor. Hüsrev Paşa Hanı otel olarak, Kuyumcular Çarşısı ise özgün işleviyle kullanılıyor.

Eskiden Kuyumcular Çarşısı ile Ketenciler Çarşısı Hasan Paşa'nın yaptırdığı bir ekle birbirine bağlıydı. Kuyumcular Çarşısı'nda üretilen hasır bilezikler, haplar, kişniş gerdanlıklar, avizeler, hançerler Ketenciler Çarşısı'ndaki dükkânlarda satılırdı. Ketenciler Çarşısı 20. yüzyıl başında yıkıldı.

Eski Buğday Pazarı'nı çevreleyen Sipahi Çarşısı, Sütlüklü Han'ın yanındaki Demirciler ve Marangozlar çarşıları mimari özgünlüklerini büyük ölçüde yitiren Diyarbakır çarşılarından... Ancak hâlâ yapıldıkları yıllardaki işlevlerle çalışıyor olmaları Diyarbakır'ın bu eski mekânlarını ilginç kılıyor.

C. OĞUZTÜRKÜN

KUYUMCULAR ÇARŞISI / DIYARBAKIR MÜZESİ ARŞİM

"(Engürü Çarşısı) ...İki bin dükkânı vardır, bir müzeyyen bedesteni vardır. Dört zencirli kapıdır. Çarşılarının ekserisi yüksek mahalledir. Uzunçarşısı, sipahpazarı, tahtakale pazarı gayet ızdıhamlı (kalabalık) pazarlardır. Kahvehaneleri, herber dükkânları nâs (insan) ile doludur. Sık-ı sultanîsi tertemiz, beyaz laş ile kaldırım döşelidir..."

EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ CİLT II, SAYFA 131

Ankara Çarşısı'nın 15. yüzyıldan itibaren bedesteni olduğu biliniyor. Yani kent 15. yüzyılda da Anadolu'nun önemli ticaret merkezlerinden biriydi. 1430 tarihli bilinen en eski bedestenin kurucusu Melik Kasım bin Melik İsfendiyar. Bu bedes-

ten yıkılmasının ardından yerine Mahmut Paşa tarafından yeni bir bedesten yaptırılıyor. Bu yapı sonradan -çarşı özelliğiyle olmasa da- dünyanın çok yakından tanıdığı bir yapıya dönüşüyor. Kalenin eteğindeki Mahmut Paşa Bedesteni hemen ya-

nındaki Kurşunlu Han'la birlikte "Anadolu Medeniyetleri Müzesi"nin günümüzdeki ana binaları..

Aslında Ankara'daki çarşıları yukarı ve aşağı çarşı diye ikiye ayırabiliriz. Kale çevresindeki Altpazarı, Samanpazarı ve Koyunpazarı'nın

ANKARA KALESİ / TURKUT TARIHAN

G. KIZILKAYAK

bulunduğu yukarı bölge, kalenin aşağısındaki Tahtakale Çarşısı, Sulu Han ve çevresi... Bu iki bölgeyi her iki tarafı çeşitli esnaf gruplarının dükkânlarıyla kaplı Uzun Çarşı birleştirirdi... Tahtakale Çarşısı ve çevresi 1929'daki

büyük yangında geleneksel dokusunu yitirdi. Yangına kadar Tahtakale dokuma ve dericiliğe bağlı üretim yapan bir çarşıydı. Günümüzde ise gıda ürünlerini satılıyor.

Kale çevresindeki Altpazarı, Koyunpazarı ve

Samanpazarı'nın bulunduğu bölge de geçinişteki canlılığından uzak. Ancak Altındağ Belediyesi'nin burada gerçekleştirdiği sokak sağlıklaştırma ve restorasyon projeleri çarşıya olan ilgiyi her geçen gün artırıyor.

TRABZON

"...XVIII. yüzyılda Trabzon'a birçok farklı bölgeden gelen tüccarlar sayesinde Moskova alacasından İngiliz kalyana, Mısır süpürgesinden Rumeli tütününe, Kafkas kölelerinden Humus işi kuşağına ve Leh çukkasından Musul bezlerine kadar pek çok cinsteki emtia Trabzon halkının kullanımına sunulmuştur. Neticede Trabzon, eski devirlerde olduğu gibi sahip olduğu iktisadî şartlarının elverişliliği nedeniyle Kafkaslardan Balkanlara, Kırım yarımadasından Anadolu'nun birçok şehir ve kasabasına kadar geniş bir coğrafî bölgeyi içeren ticareti kendine çekerek bu yüzyılda da önemli bir pazar ve transit ticaret merkezi olmuştur..."

—NECMETTİN AYĞÖN, "XVIII. YÜZYILDA TRABZONUN TİCARİ YAPILARI"

Trabzon Çarşısı, deniz taşımacılığıyla paralel bir gelişim gösteriyor. İran'dan gelen malların Anadolu'ya, Suriye'ye ve İran'a dağıtıldığı nokta Trabzon kentiydi. Bu ticaretten aldığı vergilerle kent gelişti. Günümüzde "Çarşı Mahallesi" olarak bilinen geleneksel çarşının bulunduğu bölgede sağlam kalmış dört önemli çarşı yapılarından bahsedebiliriz: Kitabesi bulunamayan ancak uzmanlar tarafından 15. yüzyıla tarihlendirilen bedesten, 16. yüzyıl yapısı Taşhan, 18. yüzyılda inşa edilmiş Vakıf Han ve Alaca Han.

SAFRANBOLU

"...Safranbolu üzümlüyle meşhurdur. Yukarı çarşıda çardak üstüne alınan bir tek asrına kökü çarşığı en ipe boyuna kırk, elli metre uzunluğunda kaplayarak gölgeledikten başka, bu tek kök yarım tonu bulan üzümlerinin salkımlarını söbü söbü sarkılarak manzaraya avizeli bir letafet de veriyor..."

İSMAIL HABİB SEYDİK, CUMHURİYET GAZETESİ, 9 OCAK 1978

Safranbolu; tarihi evleri, bu şirin kasabasında başla- sokakları ve çarşısıyla 1970'li di dersek yanlış yapmış ol- yılların sonunda "korumanın mayız. Safranbolu 1975'te başkenti" unvanını aldı. Ona- başlayan koruma hareketiyle- nm. koruma, yenileme gibi le, kentlerdeki uzmanlarla kavramlara ait Türkiye'deki Safranboluları bir araya ge- iük uygulamalar Karabük'ün tirmeyi başardı. O yıllarda

kentte birçok etkinlik yapıldı. Halkla birlikte Safranbolu evlerinin ve geleneksel kent dokusunun korunarak yaşatılması kararı alındı. Bu karar ve uygulamalar sonucunda Safranbolu 1994 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alındı. Bu sürecin Safranbolu Çarşısı'na olumlu etkilerini bugün de görmek mümkün.

İzzetpaşa Camii çevresi'ndeki Aşağı Çarşı ve Köprü- lü Camii çevresindeki Yukarı Çarşı hâlâ canlı. Köprü- lü Camii'ne gelir getirsin diye yaptırılan Yemeniciler Arastası, kentin görmeden gitme- menüz gereken önemli çarşı

DEMİRCİLER ÇARŞISI / U. SARIŞEN

SAFRANBOLU PAZARI / G. KILINÇIRAN

yapılarından... Safranbolu Çarşısı'nın simge yapısı Cinci Hanı Safranbolulu Cinci Hoca tarafından 17. yüzyıl ortasında kervansaray olarak yaptırıldı. Restorasyonu

2000'li yılların başında tamamlandı. Hanın etrafında her cumartesi köylerden gelen ürünlerin satıldığı pazar kuruluyor.

16. yüzyıldan bugüne

Safranbolu'da üretim yaptığı bilinen demirci esnafının toplandığı Demirciler Çarşısı kapanan dükkanları ve azalan ustalarına rağmen yaşamını sürdürüyor.

KAHRAMANMARAŞ

“...Bu şehir, güneyden kuzeye bir dağ eleğinde kurulmuş olup, uzunluğu yedi bin adımdır. 39 mihrabı vardır. Ayrıca 11 medrese, 40 sıbyan mektebi, beş harnam, altı han, 70 çeşme, iki bedesten ve 1045 dükkân vardır. Tüccarlık ederler, Türkçe konuşurlar...”

EVLIYA ÇELEBİ, SEYAHATNAME

Kahramanmaraş'ta Kale ve Ulu Cami merkezli iki farklı çarşının varlığı biliniyor. Ulu Camii çevresinde gelişen Dulkadiroğlu Dönemi'ne tarihlenen Taşhan, günümüzde “Bonmarşe” olarak adlandırılan Bedesten, Tuz Han, Hışır Han, Bakırcılar Çarşısı, Mazmanlar Çarşısı, Alacacılar Çarşısı, Belediye Çarşısı, Saraçlar Çarşısı, Demirciler Çarşısı Semerciler ve Kapalıçarşı (Kavaflar ve Bezirgânlar çarşıları) günümüze ulaşan çarşı yapılarından... Köşger, semerci, sabuncu, bakırcı, demirci, dokumacı, ahşap oymacı, kilimci de

Kahramanmaraş Çarşısı'nın yüzyıllardır kullanan esnaf gruplarından bazıları...

Kahramanmaraş Belediyesi tarafından yapılan бүтүncöl bir koruma projesiyle Kahramanmaraş Çarşısı'nın yeniden görkemli haline dönüştürölmesi amaçlanıyor. İlk etapta “Atatürk Caddesi Sokak Sağıklaştırma Çalışması”nı gerçekleştiren belediye, bu çalışmayla eş zamanlı olarak Belediye Çarşısı, Bakırcılar Çarşısı, Semerciler Çarşısı, Saraçhane Çarşısı, Semerciler Çarşısı, Mazmanlar Çarşısı'nın da ayrıntılı rölöve çalışmalarına devam ediyor.

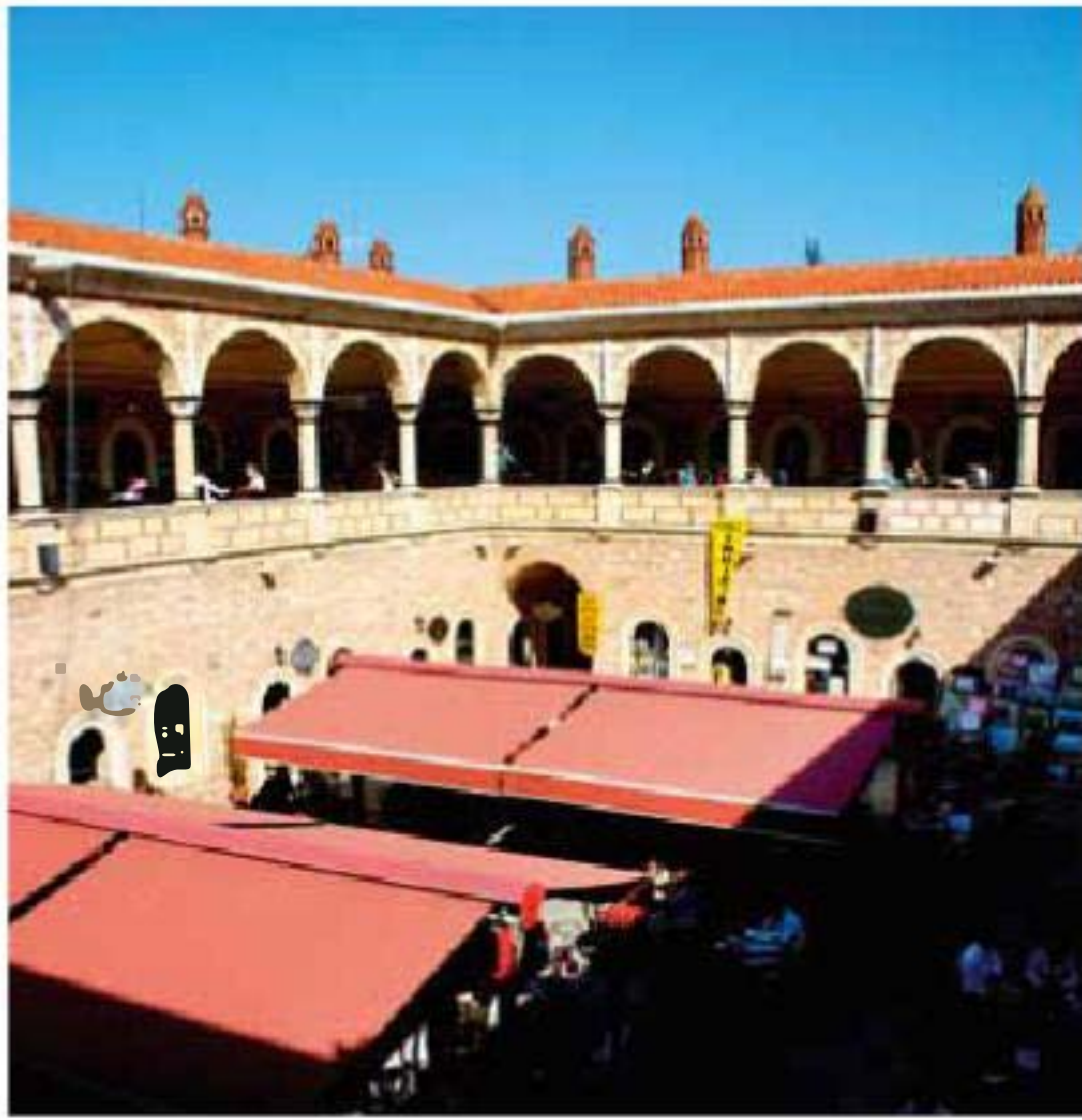

KAPALIÇARŞI / G. KLİNÇİRAN

“...Manisa’da alışverişin en canlı olduğu yerler *bedesten*, *kavaflane* ve *Manisa Pazarı* idi. Bu çarşılar *mahsus dellallar* vardı. Burada pazar günleri bir *dua* yapılır ve *duayı müteakip* alışveriş yapılırdı. Pazar ikindiden sonra kapanırdı. Boyahane ve etrafında boyacılar, kazıthane ve civarında da *mutaflar* oturmakta idiler. Çarşı ve pazar yerine gelen *rnallar* bakkallara pazar başı *ma’rifetiyle*; diğer esnaflara ise *kelimada*, *yiğitbaşı* ve *ustabaşları* vasıtasıyla dağıtılırdı..”

ÇAĞATAY ULUÇAYIN “XVII YÜZYILDA MANİSA ÇARŞISI”

Manisa’sının 17. yüzyıl geleneksel çarşısında dokumacılık, halıcılık, boyacılık, tabaklık, saraçlık ve kilimcilik yapan esnaf ağırlıktaydı. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde “Halk, geçimini genellikle el tezgâhlarında ‘Manisa Alacası’ adlı kumaşı dokuyarak sağlamaktadır” der. Manisa Alacası dışında Manisa Boğasası ve Kızıllı Manisa Kuşığı da ünü Anadolu’ya yayılan Manisa dokumalarındandı. Kaybolan bir zanaat grubunu arabacılar oluşturuyor. Manisa’da 20. yüzyılın ortalarına kadar tek atla çekilen arabalar üretiliyordu.

ERZURUM

“... Çarşısında 800 kadar dükkânı vardır. Dört kapılı, kârgir kubbeli bedesteni vardır. Deri işlenen dükkânları, ipekçileri, kuyumcuları, terzileri, tahtakaleleri süslüdür...”

—EVLYA ÇELEBİ SEYAHATNAME

Geçmişte İran'dan gelen zengin kervanların uğrak yeri idi. Kervanların Batı Anadolu'ya, Halep'e taşıdığı ipek ve değerli eş- ti gelişti. 16. yüzyılda yapı- lan Rüstem Paşa Çarşısı, 18.

yüzyıla tarihlenen Gümrük Hanı, Cennetzade Hanı ve 19. yüzyılda yapılan Kanbu- roğlu Hanı kent'in çarşı ya- pılarından üçü. Günümüz- de Erzurum Çarşısı denince akla geçmişten günümüze korunarak gelmiş üç ürün veriyor. geliyor: Çağ kebabı, burma bilezik ve oltu taşı. Genel- likle tespih yapımında kul- lanılan oltu taşının ustala- rı Rüstem Paşa Çarşısı'nın dükkânlarında hizmet

CÜNEYT ÖĞÜZTÜZÜN

SEMPA FOLEK

“...Yine Anadolu’nun herhangi bir yerinde sultan ya da bey yoksa oranın egemeni Ahidir. O, bu kimliği gereği gelen yabancıların her türlü gereksinimini de karşılar. Sözgelirni atı olmayana at, giysisi olmayana giysi, hatta yol harçlığı olmayana da kendi parasal gücü oranında harçlık verir. Buna karşılık upkı bir hükümdar gibi buyruklar verir. Emrine ve yasaklamalarına herkes itaat eder... Sözüün kısası, ben yeryüzünde Ahilerden daha ileri düzeyde iyi işler ve iyi davranışlar gösteren kimseleri tanımadım. Bunları bulundukları çevreye hem saygınlık hem yardım ve kolaylık sağlarlar. Açları doyurmayı, herkesin gereksinimini karşılamaya can atarlar. Zorbaların kökünü kazırlar. Zalimleri ve böylelerine yandaşlık edenleri yaşatmazlar...”

—NECDET SAKAOĞLU VE MURİ AKBAYAR, “OSMANLI’DA ZENATTEN SANATA”

Kırşehir’de geleneksel prensipleri yaymış; iyi, kar-
çarşıların izlerini eski fotoğ-
raflarda bile bulmak zor. An-
cak geleneksel çarşıların ta-
nıtımına yönelik hazırlanan
bu çalışmada, Osmanlı’dan
önce esnafılık ilkelerini orta-
ya koyan Ahi Evren’in yaşa-
dığı kentten bahsetmeden
geçmek de olmaz.

Ahilik, hırsızlık ve ha-
ramdan uzak durmayı, na-
muslu olmayı, kötü söz söy-
lemeineyi telkin eden ahlaki

deşçe yaşama ilkelerini be-
nimsemiştir. Bu örgütlenme
zamanla Osmanlı’nın tüm
kentlerine yayılmış, sadece
çarşı esnafının ticari hayatı-
nı düzenlemekle kalmayıp,
siyasi ve askeri hayatta Os-
manlı İmparatorluğu’na des-
tek olmuştur. Ahi Evren’in
ölümünden sonra 15. yüzyıl-
da yaptırılan Ahi Evren Ca-
mii ve Türbesi Kırşehir’dedir.

Osmanlı'nın sefer sırasında kullanılmak üzere inşa ettiği menzıl külliyesi içinde bulunan çarşılarından biri de Edirne-Havsa'da bulunuyor. Sokollu Mehmet Paşa, Hersek Sancak Bey'i görevini sürdürürken 1572 yılında ölen oğlu Kasım Paşa için bu külliye yapıyor. Cami, imaret, arasta, kervansaray ve hamamdan oluşan külliye'nin mimarı Mimar Sinan... Arasta ve kervansarayın tainamı yıkılmış.

Hainam metruk halde... Çarşı yapılarından sadece -Lüleburgaz'daki Sokollu Mehmet Paşa Külliyesi'nde de bir benzeri olan- dua kubbesi sağlam kalabilmiş. Büyük kent çarşıları dışında çok az örneği kalan dua kubbesi örneklerinin geç kalınmadan korunması gerekiyor. Aksi takdirde Osmanlı coğrafyasındaki Osmanlı çarşı mimarlığının bu ilginç örneklerini kaybedeceğiz.

"Keçi derisini tabaklayıp sarı sahtiyan yaparlar, sanki altın sarısıdır ki insanın yüzünün rengi belli olur. Halk dilinde darb-i meseldir ki 'Kayseri sahtiyanı gibi gıcar gıcar öter' derler. Pabucu, mestli ve içi dârayılı sarı tabanlı çizmesi yeryüzünde yoktur. Bütün vezirlere hediye gider."

EVLYA ÇELEBİ, SEYAHATNAME

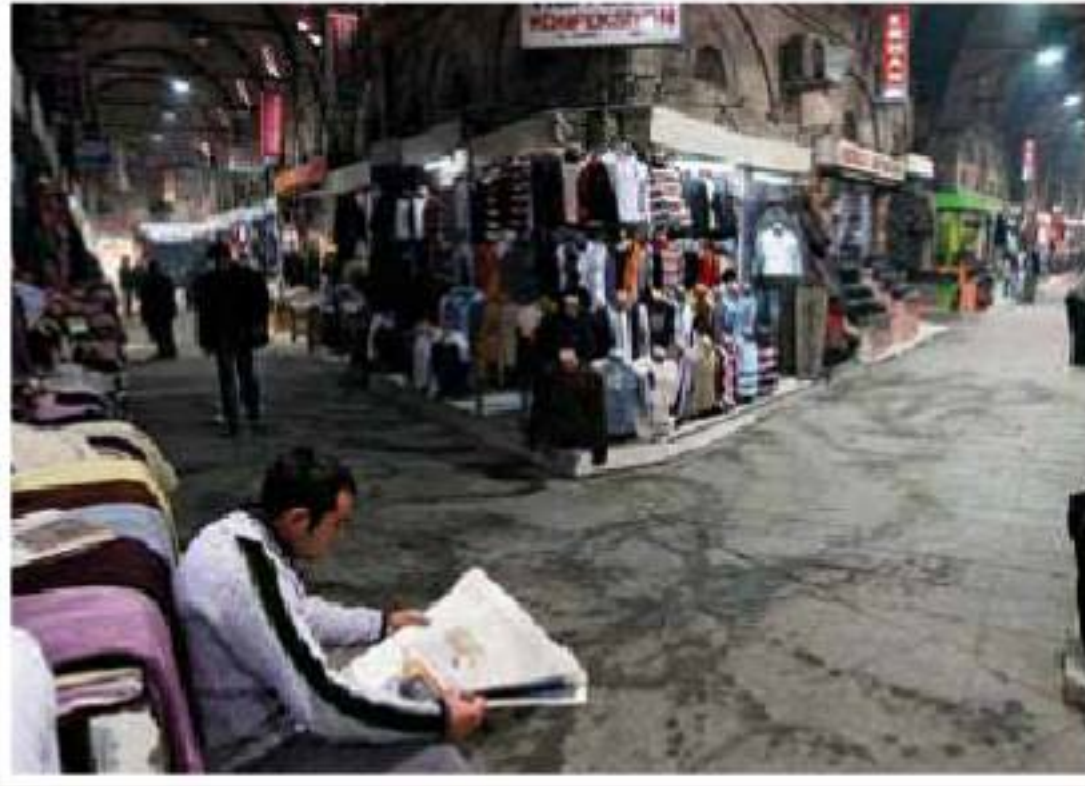
Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde Kayserili debbağ ve kavafları övgüyle anlatıyor. Kayseri Çarşısı ve esnafı bu övgüyü fazlasıyla hak ediyor. Çünkü onlar bundan 4 bin yıl önce Kayseri'yi

dünyanın ticaret merkezi yapan Kültepelilerin mirasçıları... Tarihöncesi dönemlerde Kültepe'de önemli bir çarşı kültürü vardı. Asurlu tüccarlar burada kurdukları mahallelerde yaşar,

Mezopotamya'dan getirdikleri ürünleri Anadolu'da üretilenlerle değiş-tokuş ederlerdi. Kayseri esnafı geçmişten gelen bu önemli mirasın etkisiyle Kayseri kent merkezindeki büyük bölgede çarşı geleneğini yaşıyor.

Kayseri'nin Osmanlı dönemi çarşısı 15. yüzyılın ortalarından itibaren sur içinde şekillenmeye başladı. Bu dönemde Selçukluların yaptırdığı bedesten faaliyetliydi. Osmanlı bedestenini ise II. Beyazıt döneminde 15. yüzyılın sonlarında yaptırdı. Evliya Çelebi 17. yüzyılda kentte iki bedestenin olduğunu doğruluyor.

Bedesten çevresindeki

KAPALIÇARŞISI / G. KIZILKAYAK

BEDESTEN / G. KIZILKAYAK

dükkânların inşa edilmesiyle Kayseri Kapalıçarşısı yavaş yavaş oluşmaya başladı. Gön Han ve Kadı Bedrettin Mahmut'un yaptırdığı dükkânlarla çarşı genişledi. 18. yüzyılda da Nevşehirli

Damat İbrahim Paşa bedestenle Gön Hanı arasına yaptırdığı Vezir Han'ıyla çarşı bölgesi en geniş sınırlarına ulaştı. Kapalıçarşı 18. ve 19. yüzyıllarda geçirdiği yangınlarda büyük zarar

gördü. 1930'lu yanlış bir uygulamayla valilik tarafından Kapalıçarşı'nın tonozlarının bir bölümü yıktırıldı. 1990'lı yıllarda yapılan onarım çalışmaları sonrasında çarşı bölgesi bugünkü halini aldı.

Antakya'nın en halk,
En kekik, en çökelek çarşısı...
Camiiyi geçince hemen orda
Birinci değil ikinci dükkân...
Kırmızıbiber hevenkleri
Bakır mangal, teneke ibrik
Üçüncü Hacı Emin Efendi
Beni dinliyor mısın?
Bak ne deyicini kene
Biraz kimyon, biraz surnak...
Yarım kilo dornates pekmezi
Yarım kilo künefelik peynir
Kuş lastiği gibi süniücü
Ustam dedi de kene...
Dur gitme nere gidon
Üç tane biberli ekrek
Yirmi beş kuruşluk zahter
Şu çanağa turşu koysun
Şu satılı da eline al
Belen pekmezi gelik mi sor
Yoksa nar ekşisi doldursun...
Ustam dedi de kene...

-ALİ YÜCE, "UZUN ÇARŞI"

Antakya'nın ünlü Uzun Çarşı'sının yöresel şiveyle konuşan peynircisi, künefecisi, sabuncusu, aktarı -sayıları azalsa da- yaşamaya devam ediyor. Ancak 16. yüzyıldan itibaren Uzun Çarşı'yı şekillendiren Kurşunlu Han, Sokollu Hanı, Bedesten, Yeni Han, Buğday Meydanı ve diğer çarşı yapıları yüzyılların yorgunluğunu zar zor taşıyor. Buna rağmen Antakya Çarşısı'nı ziyaret edenler gözlerini ve midelerini doyurarak evlerine dönüyor. Tepsi ve kâğıt kebapları, çeşit çeşit çökelekler ve Antakya'nın vazgeçilmezi künefe hâlâ geleneksel üretime bağlı olarak yapılıyor.

Matkan Yaksakova yabağılı Kılınalı Köyünün
çarşısında bilyüler hâlâ değış tokuz yapıyor.
İlerimemıs buğdayını; bu çarşıda elma ve
armutla değıştireb lırsınız.

KILINLI KÖYÜ, HAKKARI / TÜEN BURULTAY

Ahi Evren: 13. yüzyılda Kırşehir’de debbağlara şeyhlik eden ve bütün Anadolu için geçerli esnaflık ilkelerini koyan kişi.

Ahi Evren Dergâhı: Tüm esnaf loncalarının bağlı olduğu dergâh.

Arasta: Bir eksen üzerine sağlı-sollu dizilmiş dükkânlardan oluşan Osmanlı çarşı yapısı

Ases: Çarşı bölgesini gündüzleri kontrol altında tutan kolluk askeri

Bedesten: Osmanlı çarşı yapılarından biri. Tüccarların işyerlerinin bulunduğu üstü örtülü, güvenli ticari merkez. Değerli malların depolandığı ve satışının yapıldığı yer. Bedesten Osmanlı döneminde borsa ve banka işlevini de üstlenmişti. Büyük kervanların hazırlıkları da bedestenlerde yapılırdı.

Bundan dolayı çok sıkı korunan bir çarşı yapısıdır. Her sabah dualarla açılır, her akşam dualarla kapatılırdı.

Bezzaz: Değerli bez ve kuşmaş satan tüccar.

Bezzazistan: Bez ve kuşmaş satılan çarşı, bedesten.

Böcek: Çarşı bölgesini

geceleeri kontrol altında tutan kolluk askeri

Çarşı: İslam kentlerinde bir cami etrafında organik olarak gelişen, birbirinden bağımsız bedesten, arasta, kapalı çarşı, han, hamam vb gibi yapıların bir araya gelmesiyle oluşan

ticari faaliyetlerin görüldüğü bölge. Osmanlı kentlerinin merkezi... Çarşı kelimesi Farsça “çihar/çar” (dört) kelimesinin, Arapça’daki “suk” (sokak/çarşı) yeri kelimesiyle birleşmesinden oluşan “çarsu”dan gelmektedir. Dört taraftan girilip çıkılan ticaret

yapısı anlamını taşır.

Debbağ: Deri işleyen esnaf.

Dua kubbesi: Osmanlı çarşılarında, çarşı esnafının işe başlamadan önce sabah duasını yaptığı kubbeli mekân.

Esnaf Şeyhi: Bir esnaf

grubunun başı olan kişi.

Fütüvvet: Esnaf yigittliği

Gazzaz: İpek işleyen, ipek tüccarı

Gedik: Osmanlı çarşısında sabit esnaf ve sabit tezgâh sınırlaması. Bu kural loncanın şeyhi tarafından kontrol edilirdi.

Han: Gezgin tüccarlar gibi bölümleri vardır.

in konaklama, sabit tüccarlar için üretim imkânı sağlayan ticari kompleks. Genellikle bir avluyu çevreyen iki katlı yapılardır. Oda- lar, dükkânlar, ahır ve mescit

Kapamacılar: Günümüzde hazır giyim satan esnafın eski adı.

Kârhane: İmalathane

Kavaf: Arapça "haffaf" kelinesinden gelir. Açık ve

hafif ayakkabı yapan ustala- ra denir.

Kazaz: Ham ipeği iptik durumuna getiren kişi.

Kutnu: Bir tür ipek- li dokuma. Bu dokuma türünden yapılan elbiseler

Selçuklulardan itibaren es- tetik ve güzelliğ'in simge- si olarak kabul edilmiş; Os- manlı sultanları giydikleri elbiselerde bu kumaşı tercih etmiştir.

Lonca: Usta ve kalfa- ların geleneksel üretim kooperatifleri.

Muhtesip (İhtisap Ağa- sı): Daha eskilerde "daru- ga" denen kasaba çarşıların- da "çarşı ağası" veya "pazar başı" unvanıyla anılan disip- lin amirleri. Dönemin zabıta müdürleri.

Sandal: İpek-pamuk karı- şımı makbul bir kumaş.

Sedelkâr: Sedefi işleyen ustanın adı.

Sof: Tiftikle yün karışımı kumaş

Suk-ı Sultani: Sultan çar- şısı. Bedesten, Kapalıçar- şı, arasta gibi yapıların, kadı ve mahkemenin bulunduğu,

muhtesip ve aseslerin sürekliliği olarak denetim yaptığı bü- yük Osmanlı çarşısı.

Şed Kuşanma: Kalfalık- tan ustalığa geçecek başa- rıyı gösteren gençlere füt- üvvet gelenekleri uyarınca

Yumurtaya nal çakan anla- mına gelir. Erişilmez hünere- ri olan ustalar için kullanı- lan bir deyimdir.

Yemeni: Hayvan deri- sinden yapılan ucu sivri ayakkabı.

törenle ustalık önlüğünün bağlanması

Teferrüç: İlkbaharla bir- likte esnaf gruplarının çıktığı geleneksel kır gezileri.

Yed-i Tulâ Sahibi:

Yiğitbaşı: Esnaf grubu- nun imalatını ve ürününü denetleyen kişi.

Zanaat: El işçiliğine da- yanan maddi gereksinimleri karşılayan her türlü iş.

Akalın C., İ. G. Kayaoğlu, Ö. Cıraoğlu (ed.), "Bir Tutkudur Trabzon", Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997

Akdamar, A., "Gaziantep'te Kültür Yolu Üzerindeki Hanırlar ve Çarşı", Gaziantep Büyükşehir Belediyesi ve ÇEKÜL, 2009

Aktepe, M., İzmir Yazıları, İBB Yayınları, İzmir, 2003

Atilla, A. N., İzmir Demiryolları, İBB Yayınları, İzmir, 2002

Aygün, N., XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Ticari Yapıları, Trabzon ve Çevresi Uluslar arası Dil Edebiyat ve Tarih Sempozyumu, Trabzon, 2002

Benzergil, G, Tarihi Sokak Strüktürlerinde

Cumhuriyet Dönemi'nde Meydana Gelen Değişimlerin Koruma Bağlamında İrdelenmesi: Kemeraltı 871 Sokak Örneği, DEÜ Yüksek Lisans Tezi, 2006

Çayırdağ, M., Kayseri Kapalı Çarşısı, Türk Dünyası Araştırmaları, 2006

Dara, R. (ed.), Tarihi Bursa Hanırları ve Kapalıçarşı, TED Bursa Koleji Kültür Yayınları, Bursa, 2003

Ege, A. Ş., Eski İzmir'den Anılar, İBB Yayınları, İzmir, 2002

Evliya Çelebi, Seyahatname

Eyice, S., "Tarih Boyunca İstanbul", Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006

İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı, İstanbul, 1993

Karlıkl, Ş. (ed.), "Değişimin Simgelediği Kent Kahramanmaraş", Garanti Leasing Bizim İller, İstanbul Kemeraltı, İzmir Ticaret Odası, İzmir, 2009

Maner, Ç., "Binyılların Tanığı Mardin ve Çevresi Gezi Rehberi", MAREV, İstanbul, 2006

Olçaytu, N., "Yaşayan Çarşılar", Novartis Kültür Yayınları, İstanbul, 2005

Özdeş, G., "Türk Çarşıları", Tepe Yayınları, Ankara, 1998

Özdem, F. (ed.), "Taşın Belleği Mardin", Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005

Özgen, H., H. Aytekin, "Taşlar ve Düşler", Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanlığı, İstanbul, 2004

Sakaoğlu N., N. Akbayan, Osmanlı'da Zenaatten Sanata, Cilt 1: Esnaf ve Zenaatkârlar, Körfezbank, İstanbul, 1999

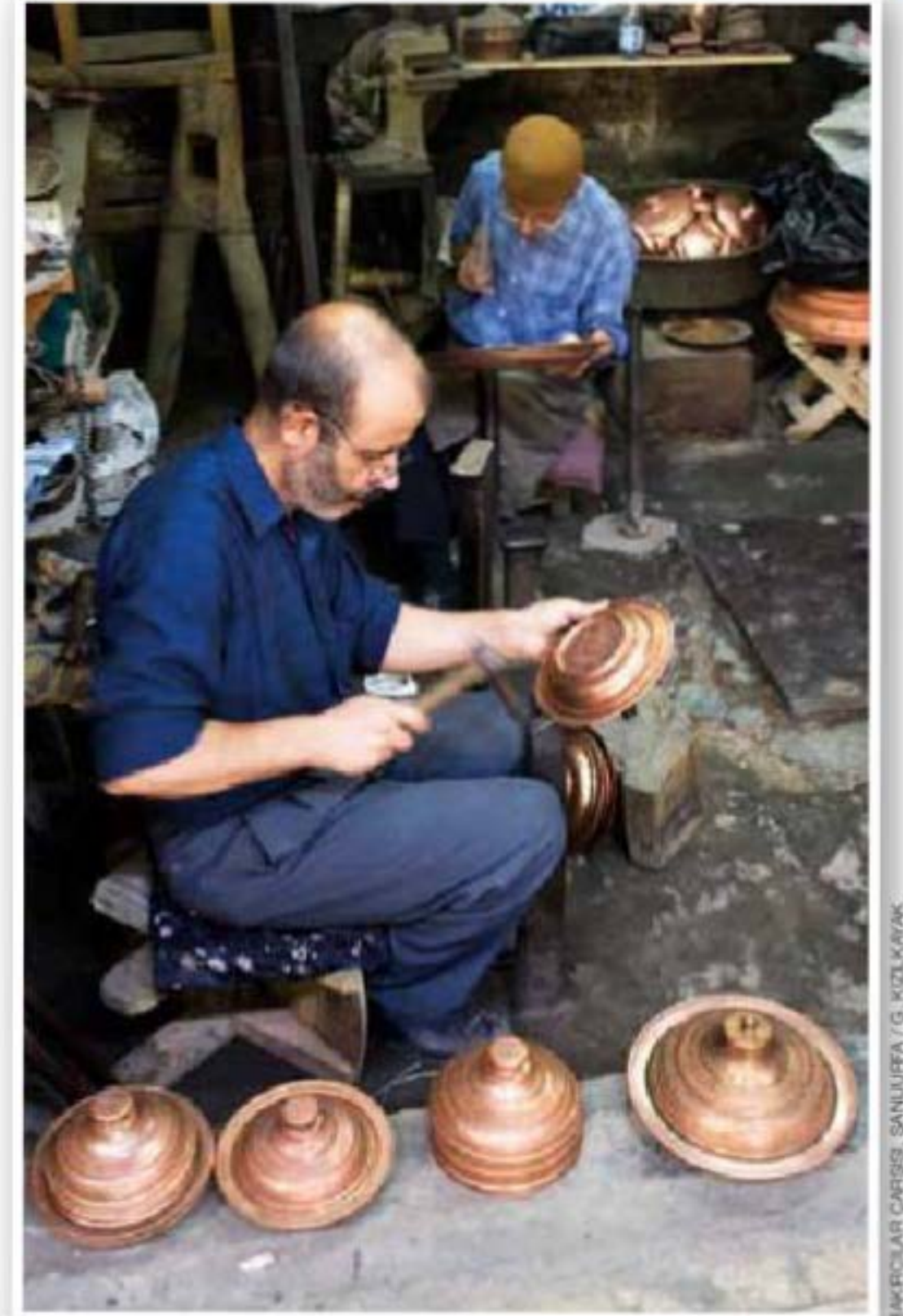
Sakaoğlu N., N. Akbayan, Osmanlı'da Zenaatten Sanata, Cilt 2: Sanatlar ve Sanatkârlar, Körfezbank, İstanbul, 1999

Schiele, R. W. Müller-Wiener, "19. Yüzyılda İstanbul Hayatı", İstanbul, 1988

Taşkıran, H. K., 2008, Kemeraltı'nın İzmir'i, Tepekule Kitaplığı Yayınları, İzmir, 2008

İzmir Mimarlık Rehberi, İzmir Mimarlar Odası, İzmir, 2005

Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1981

Akbağ-Belen-Gebekse-Çiftlik Koyu	86	Dilek Yarımadası Milli Parkı-Davutlar-Kurşunlu	
Altınoluk-Kaz Dağları Trans Geçışı-Evciler	4	Manastırı-Priene	52
Avcılar Köyü-Şahindere Kanyonu-Doyran.....	12	Geyik Kanyonu.....	68
Azmak Koyu-Demircili Köyü	22	Gökçeler Köyü-Uyku Vadisi	54
Bafa Gölü-Gölyaka-Yediler Manastırı-Latmos-İsa		Gökçukur Yaylası-Göktepe	72
Manastırı	48	Gökdere Kanyonu-Nif Dağı Zirve-Kaynaklar.....	24
Bafa Gölü-Serçin-Kapıkırı-Herakleia (Latmos).....	46	Gölcük Gölü.....	38
Balçova-Halkapınar Çeşmesi-Behzat Tepesi.....	26	Kızılbük-Hayıtbükü-Ovabük-Adatepe Koyu-	
Belevi-Şirince	42	Palamutbükü	74
Beşpınar-Atalanı-Sülüklü Göl-Spil Dağı.....	44	Kocatepe-Ören-Keramos	66
Boncuk Koyu-Karacasöğüt-Okluk-Löngöz-Yediadalar-		Konacık-Oyuklu-Dağbelen	
Bördübet.....	80	Küçükkuyu-Adatepe Köyü-Zeus Altarı.....	2
Bozdağ Tırmanışı	36	Mıhlı Çayı	6
Cennet Adası (Nimara)	78	Mordoğan-Eski Mordoğan-Çatalkaya-Yenicepınar	32
Cunda Adası-Pateriça Köyü-Ortunç Plajı.....	14	Narlidere-Altınvadi-Güzelbahçe	18
Çamiçi-Karagöl	16	Nazarköy-Kurudere Kanyonu-Dededayı-Kemalpaşa..	20
Çocukmezarı Köyü-Kissebükü-Adalıyalı Koyu.....	62	Sazak-Sarpıncık-Karaburun Deniz Feneri.....	34
Çökertme-İlgın-Sedef-Mazı Koyu	64	Şirince	40
Değirmenaltı-Gökçe ağaç-Camiyanı-Kumlubük-Amos-		Tahtakuşlar-Sarıköz Tepesi-Kavurmacılar.....	8
Turunç	82	Taşlıca-Serçe Limanı-Bozukkale Koyu-Loryma.....	84
Dilek Yarımadası- Karakol Köyü – Oluklu Kanyonu...	50	Torba-Pedasa-Konacık	56

Teşekkürler...

Mehmet Adalar, Fatih Adanır, Theodoros Andreadis, Esra Atalay, Leyla Ay, Mustafa Balaban, Ali Barlas, Süreyya Buluş, Sultan Dedeoğlu, Işık Demir, İsmail Erten, Pınar Gedikiözer, Bekir Gerçek, Gürcan Keser, Metin Keskin, Eren Kılınçkiran, Şeref Narlı, Zafer Okuducu, Ahmet Öztürklevet, Necdet Sakaoğlu, Fügen Selvitopu, Emine Solak, Faruk Soydemir, Nevin Soyukaya, Bekir Sözen, İris Şentürk, Ayşe Şerifoğlu, Mehmet Tan, Seher Türkmen.

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, İzmir Büyükşehir Belediyesi, Kahramanmaraş Belediyesi, Kırşehir Belediyesi, Tokat Belediyesi.